Werk mee aan de toekomst van het Gelderse landschap

Agenda landschap

provincie Gelderland

Samenvatting: De Agenda landschap in een notendop

De Agenda Landschap is een uitnodiging om periodiek als provincie Gelderland met onze partners – mede-overheden, belangenorganisaties en kennisinstituten van Gelderland – in gesprek te gaan over de landschappelijke opgaven, ambities en prioriteiten voor de periode 2018-2022. Over de vraag wie welke opgave het beste kan oppakken en over de vraag wat daarvoor nodig is. Daarmee is de Agenda geen visie- of beleidsstuk, maar vooral een actiedocument dat elk jaar wordt geactualiseerd, besproken en van helder geformuleerde en toebedeelde actiepunten wordt voorzien. De provincie beheert en coördineert de Agenda.
Er zijn diverse redenen waarom we deze Agenda nu uitbrengen. Heel praktisch vanwege een aantal op korte termijn te nemen GS-besluiten. De besluiten gaan onder andere over de te actualiseren Omgevingsvisie, het aflopen, herijken en dus opnieuw vaststellen van de subsidieregeling voor landschap en de wijze waarop de door PS in een motie gereserveerde 7,5 mln voor biodiversiteit en landschap ingezet kunnen worden.

Een andere aanleiding vormen de noodzakelijke maatschappelijke opgaven, zoals de energietransitie aan de ene kant en de groeiende bezorgdheid over de aantasting van het landschap van onze inwoners aan de andere kant. Om goed in dit spanningsveld te kunnen opereren intensiveren we als provincie onze beleidsuitvoering en ontwikkelen we nieuwe acties en nieuwe instrumenten. In deze Agenda Landschap verkennen we de mogelijkheden.

Tot slot kan de Agenda Landschap de noodzakelijke duidelijkheid verschaffen over de verantwoordelijkheid voor het landschap. De zorgplicht voor het landschap is primair bij de lokale en regionale overheden neergelegd. Het is nog onvoldoende duidelijk hoe de rollen, taken en verantwoordelijkheden van de provinciale, regionale en lokale overheden worden verdeeld en hoe de provincie effectief op de kwaliteit van het landschap kan sturen. Met de Agenda Landschap laten we als provincie Gelderland zien dat we onze verantwoordelijkheid serieus nemen.

We houden ons niet alleen bezig met het voorkómen van achteruitgang in het landschap, maar we bezinnen ons ook op de landschappelijke ambities in Gelderland. We moeten de ruimtelijke gevolgen van de grote maatschappelijke opgaven goed met elkaar doorgronden, om te voorkomen dat het een sluipende verandering wordt waar we over dertig jaar spijt van hebben. Het betekent dat we bij elke ruimtelijke ontwikkeling – groot, zoals een dijkteruglegging, of klein, zoals de uitbreiding van een boerenerf – vanaf de start moeten nadenken over de vraag hoe we rekening kunnen houden met de kwaliteiten van het bestaande landschap en hoe nieuwe landschappelijke kwaliteiten gerealiseerd kunnen worden. Dit noemen we de 'landschapsinclusieve benadering'.

We gaan de Agenda Landschap samen met onze partners en met betrokkenheid van de Gelderse inwoners vanaf begin 2018 langs vier sporen uitwerken. De inzet van de provincie zal per actiepunt verschillen. Net als de betrokkenheid van de Gelderse inwoners. De doelgroep, het moment, de mate van betrokkenheid – informeren, meepraten, meebeslissen of meedoen – kunnen echter per actie verschillen. Dit vraagt om maatwerk.

Spoor 1 vormt de basis voor de sporen 2 en 3.
Spoor 4 schept de voorwaarden.
De vier sporen zijn:

Spoor 1: Bouwen aan het Gelderse landschapsnetwerk
Aandacht voor het landschap begint met bewustzijn. Met weten en waarderen wat je hebt.
Met het scherp in beeld hebben van de essenties van het Gelderse landschap. In 2018 stellen we een kaart op met de 'landschappelijke constitutie van Gelderland'. Vervolgens brengen we in beeld waar versterking van het landschappelijk raamwerk nodig is en hoe dat moet gebeuren. Dit spoor werken we uit in de volgende acties:

A De landschappelijke constitutie van Gelderland in kaart brengen
B Het rivierensysteem klaarmaken voor de toekomst
C Beken langdurig koesteren en benutten
D Landgoederen begeleiden bij het zoeken naar nieuwe economische dragers

Spoor 2: Werken aan nieuwe landschappelijke kwaliteiten
Maatschappelijke opgaven als energietransitie, klimaatadaptatie, waterveiligheid, circulaire economie, versterken van de biodiversiteit, vestigingsklimaat, landbouw en bereikbaarheid gaan Gelderland veranderen. Het is essentieel dat we deze gebiedsontwikkelingen landschapsinclusief benaderen. Niet om een rem op ontwikkelingen te zetten, maar om het Gelderse landschap mét kwaliteit geschikt te maken voor de toekomst. In aansluiting op lopende trajecten bekijken we wat onze programma's nodig hebben om landschapsinclusief te denken. Dit spoor werken we uit in de volgende acties:

E Energietransitie landschappelijk in goede banen leiden
F Klimaatadaptatie ruimtelijk inzichtelijk maken
G Landschap ruimte laten bieden aan een circulaire economie
H De biodiversiteit versterken
I Erven verdienen blijvende aandacht
J Een uitstekend vestigingsklimaat met landschappelijke kwaliteit (door)ontwikkelen
K Stads- en dorpsranden zien als een uitdagende ontwerpopgave

Spoor 3: Actualiseren van het landschapsbeleid
Er is landschapsbeleid, maar het is in de praktijk niet altijd actueel of goed bruikbaar. In 2018 brengen we dat goed in kaart. Landschap wordt ingebed in de Omgevingsvisie, we werken de kwaliteitszorg voor het landschap uit en we zetten een nieuwe koers uit voor de subsidieregeling. Dit spoor werken we uit in de volgende acties:

L De succes- en faalfactoren van het huidige landschapsbeleid inzichtelijk maken
M Nieuwe koersen voor de subsidieregeling uitzetten
N De Nationale Landschappen van Gelderland herpositioneren
O Zorgdragen voor een goede bereikbaarheid in een landschappelijke context
P Landschap meenemen in de nieuwe gemeentelijke instrumenten van de Omgevingswet
Q Via de Agenda Landschap bijdragen aan de doorontwikkeling van de Omgevingsvisie Gelderland

Spoor 4: Landschapssamenwerking in de steigers zetten
Landschap is van iedereen. Om de zorg voor het landschap een gezamenlijke zorg te maken, starten we vanaf 2018 een Landschapsdialoog op. In deze dialoog bepaalt de provincie samen met haar partners de inhoud van de jaarlijkse Agenda Landschap. Daarbij komen de grote landschappelijke opgaven aan bod, maar ook de betrokkenheid van onze inwoners. We onderzoeken of een landschapsobservatorium een passend instrument voor ons kan zijn. Een provinciale kwaliteitskamer ondersteunt de interne programma's en de externe partijen bij de uitvoering van de Agenda Landschap.

Spoor 4 omvat de volgende acties:
R Een Gelderse Landschapsdialoog opstarten
S Een provinciaal landschapsobservatorium inrichten
T Overwegen om te starten met een provinciale kwaliteitskamer
U De volop in beweging zijnde landschappen van Gelderland vieren
V De betrokkenheid van mensen bij het landschap ontdekken en faciliteren
W Grondeigenaren meer bij het landschap betrekken

Leeswijzer
De Inleiding begint met de aanleiding voor en de urgentie van de Agenda Landschap. Het geeft ook de status en de relatie met de provinciale Omgevingsvisie aan.

In hoofdstuk 2 verwoorden we onze visie op het begrip landschap en schetsen we het Gelderse landschap op hoofdlijnen. Op basis van deze beide ingrediënten vertellen we waarvoor de provincie zich verantwoordelijk acht en hoe zij die verantwoordelijkheid wil invullen.

Op basis van deze aanleiding, de probleemschets, een landschapsanalyse en onze verantwoordelijkheden beschrijven we in hoofdstuk 3 langs welke vier sporen we aan de slag willen met de Agenda Landschap. Daarbij stippen we kort de acties bij elk spoor aan. Deze acties werken we in hoofdstuk 4, het Uitvoeringsprogramma 'Samen verder met het Gelderse landschap' uit. Sommige acties zijn al redelijk concreet; andere zijn nog meer intentioneel.

Inhoudsopgave

Samenvatting: De Agenda landschap in een notendop **2**

Spoor 1: Bouwen aan het Gelderse landschapsnetwerk 2
Spoor 2: Werken aan nieuwe landschappelijke kwaliteiten 3
Spoor 3: Actualiseren van het landschapsbeleid 3
Spoor 4: Landschapssamenwerking in de steigers zetten 3
Leeswijzer 3

1. Inleiding **7**

1.1 Aanleiding 7
1.2 Doel en status van de Agenda Landschap 8

2. Het Gelderse landschap en onze benadering daarvan **11**

2.1 Landschap als herinnering én als belofte 11
2.2 Naar een landschapsinclusieve benadering 11
2.3 Het landschap van Gelderland 12
2.3.1 Het dekzandgebied van de Achterhoek 12
2.3.2 Het Veluwemassief en haar flanken 13
2.3.3 Het stroomgebied van de grote rivieren 13
2.3.4 De stedelijke regio Arnhem-Nijmegen 14
2.4 De provinciale verantwoordelijkheid 14

3. Werken langs vier sporen **17**

3.1 Spoor 1: bouwen aan het Gelders landschapsnetwerk 17
3.1.1 Acties van spoor 1 17
3.2 Spoor 2: werken aan nieuwe landschappelijke kwaliteiten 18
3.2.1 Het energielandschap van Gelderland 18
3.2.3 Het agrarische landschap van Gelderland 19
3.2.4 Het verstedelijkende landschap van Gelderland 22
3.2.5 Acties van spoor 2 23
3.3 Spoor 3: actualiseren van het huidige landschapsbeleid 23
3.3.1 Acties van spoor 3 23
3.4 Spoor 4: Landschapssamenwerking in de steigers zetten 24
3.4.1 Instrumenten 24
3.4.2 Samen met de Gelderse inwoners 24
3.4.3 Acties van spoor 4 25

4. Uitvoeringsprogramma: samen verder met het Gelderse landschap **27**

4.1 Spoor 1: Bouwen aan het Gelders landschapsnetwerk 27
4.3 Spoor 3: Het huidige landschapsbeleid actueel maken 32
4.4 Spoor 4: Landschapssamenwerking in de steigers zetten 35

Bijlage **38**

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

Een gevarieerd en veranderend Gelders landschap
Gelderland heeft een aantal zeer herkenbare landschappen. Het is aantrekkelijk en gevarieerd. ‘Gelderland levert je mooie streken’, zo klinkt het in reclamespotjes op radio en tv. We onderscheiden het rivierengebied van Maas, Waal, Rijn en IJssel, het Veluwemassief met zijn vier sterk uiteenlopende flanken en het meer kleinschalige zandgebied van de Graafschap en de door beekdalen doorsneden Achterhoek.

Veel inwoners van Gelderland hebben het gevoel geen greep (meer) te hebben op de veranderingen in hun omgeving. In hun ogen dreigen bijzondere landschappelijke waarden en kenmerken verloren te gaan. Bewoners voeren steeds vaker actie tegen aantasting van het landschap. Bijvoorbeeld tegen het plaatsen van windmolens, het bouwen van megastallen, het verhogen van dijken, het graven van nevengeulen in de uiterwaarden en het kappen van bomen.

De provincie moet ervoor zorgen dat Gelderland op de toekomst is voorbereid. De maatschappelijke opgaven die een plek in het landschap zoeken lijken groter te worden en sneller te gaan. Onder andere op het gebied van de energievoorziening, het verduurzamen van de economie en de landbouw, en een goede en veilige bereikbaarheid. Bij alles wat we doen moeten we bovendien de gevolgen van de klimaatverandering in het vizier houden.

Urgentie
We zien dus aan de ene kant de groeiende bezorgdheid van onze inwoners over de aantasting van het landschap en aan de andere kant de noodzakelijke maatschappelijke opgaven. Om goed in dit spanningsveld te kunnen opereren schiet onze huidige uitvoering van het landschapsbeleid en de daarbij behorende instrumenten tekort. Daarom gaan we de uitvoering intensiveren en ontwikkelen we nieuwe acties en nieuwe instrumenten. In deze Agenda Landschap verkennen we de mogelijkheden.

We gebruiken de Agenda Landschap ook om duidelijkheid te creëren over de rollen en de taken van de provinciale en lokale overheid en te onderzoeken hoe de provincie effectief op de kwaliteit van landschap kan sturen. Sinds 2012 is landschapsbeleid geen taak meer van het Rijk, maar van de provincies. Instrumenten als Rijksbufferzones, Nationale Landschappen, Nationale Parken en ‘Groen in en om de Stad’ zijn sindsdien geschrapt. Ook de Wet Investeringsbudget Landelijk Gebied (WILG) werd stopgezet. De aankomende nieuwe Omgevingswet (2021) en de daarop vooruitlopende actualisering en doorontwikkeling van de provinciale Omgevingsvisie zal een impuls zijn om het landschapsbeleid op provinciaal en lokaal niveau beter op te pakken.

Bovendien spelen er op korte termijn diverse beslissingen van Gedeputeerde Staten die direct invloed kunnen hebben op het Gelderse landschap. Een eerste is het aflopen, herijken en opnieuw vaststellen van de subsidieregeling voor landschap. Een tweede is de wijze waarop de door Provinciale Staten in een motie gereserveerde € 7,5 mln voor biodiversiteit en landschap ingezet kunnen worden.

Nog meer redenen voor bezinning
Andere goede redenen voor een bezinning op de manier waarop we de kwaliteit van ons landschap willen bevorderen zijn:

- Er liggen grote opgaven op het gebied van energietransitie, klimaatadaptatie, en de schaalvergroting / verduurzaming van landbouw die het landschap gaan veranderen, maar zonder dat er regie zit op de gevolgen.
- De ingrepen in het landschap verlopen minder planmatig en voorspelbaar dan in de afgelopen dertig jaar, met zijn afspraken over landinrichting en stadsuitbreiding.
- De actuele groei van de economie zal onherroepelijk leiden tot de bouw van nieuwe huizen, bedrijven en voorzieningen en daar willen we het landschap bij betrekken. Ruimtelijke ontwikkelingen (micro, meso, macro) worden nog niet altijd gerealiseerd met voldoende aandacht voor landschappelijke kwaliteit.
- Er verdwijnen steeds meer karakteristieke groene landschapselementen.
- Het Gelderse landschap is een kracht en kans in de concurrentie tussen economische regio's.

1.2 Doel en status van de Agenda Landschap

Het doel van de Agenda Landschap is om:
- landschap als een vanzelfsprekende basis in ontwikkeltrajecten mee te nemen;
- een balans te vinden tussen de grote maatschappelijke opgaven en de zorgen van onze inwoners over de landschappelijke gevolgen daarvan;
- effectief te sturen op landschappelijke kwaliteit;
- samenwerking te bevorderen via een Gelderse landschapsdialoog;
- richting te geven aan binnenkort te nemen besluiten van Gedeputeerde Staten.

Status
Deze Agenda Landschap is géén voor en door de provincie bedacht werkprogramma voor vier jaar. Het is ook geen beleidsstuk. De Agenda is een uitnodiging om periodiek met onze partners te praten over de prioriteiten voor de komende jaren, over de vraag wie welke opgave het beste kan oppakken en over de vraag wat daarvoor nodig is.

Er is al veel beleid en er zijn al veel acties en instrumenten. Door aanvullende acties te benoemen en de instrumenten nog eens 'op te poetsen' komen we een heel eind. Daar waar wij aanleiding zien om het beleid aan te vullen of te wijzigen, nemen we dat in deze Agenda op en reiken het als bouwmateriaal aan voor de in 2017/2018 te herijken en verder te ontwikkelen Provinciale Omgevingsvisie.

Inbedding binnen focus- en gebiedsopgaven
We sluiten met de Agenda Landschap vanzelfsprekend aan bij de focusopgaven van de Omgevingsvisie ('Gelderland pakt door met focus'). Die zijn:
- duurzaamheid: energietransitie, klimaat-adaptatie, circulaire economie en biodiversiteit;
- bereikbaarheid: netwerken van goederen en mensen;
- economie: innovatieprofiel Oost-Nederland en het vestigingsklimaat voor bedrijven en mensen.

Daarnaast blijft Gelderland werken aan de zes Gelderse gebiedsopgaven. Ze kunnen grote ruimtelijke en landschappelijke gevolgen hebben en dat vraagt om een afweging van belangen. Mocht landschappelijke inpassing niet mogelijk zijn, dan is het zaak om een nieuwe landschappelijke kwaliteit in dit gebied te realiseren.

De gebiedsopgaven zijn:
- Achterhoek: richt zich op slimme technieken en een aantrekkelijke woonomgeving.
- Veluwe: werkt vanuit de kwaliteit van natuur, cultuur en landschap aan verbetering van het toeristische aanbod en (digitale) bereikbaarheid.
- Stedelijk netwerk Arnhem-Nijmegen: focust op gezondheid en groene energie met 'cross-overs' naar voeding.
- Ede/Wageningen en het omliggende gebied: richt zich als FoodValley op de (inter)nationale bekendheid rond voeding, voedseltechniek en de innovatie ervan.
- Stedendriehoek: (omgeving Apeldoorn, Deventer en Zutphen) wil als Clean Tech-regio werk maken van een schone energieneutrale regio.
- Gelderse Corridor: wil meer werk halen uit het goederenvervoer langs de A15, de Betuweroute en de grote rivieren.

De focusopgaven en gebiedsopgaven behandelen we in deze Agenda niet expliciet. Die zijn provinciebreed bekend en vormen ons uitgangspunt.

2. Het Gelderse landschap en onze benadering daarvan

2.1 Landschap als herinnering én als belofte

Omdat het landschap voortdurend verandert, is de aandacht ervoor idealiter twee kanten op gericht:
- naar het verleden: het landschap als collectieve herinnering;
- naar de toekomst: het landschap als collectieve belofte.

De bescherming van het landschap ondersteunt de herinnering. De zorgvuldige borging en bewaking van landschappelijke kwaliteit bij ruimtelijke aanpassingen en vernieuwingen brengt de belofte juist dichterbij. Deze beide dimensies van landschap moeten in de Agenda met elkaar in balans zijn.

Er is nóg een manier om naar het landschap te kijken. Mensen zien landschap als:
- trage ruimte; het mag wel veranderen maar liefst niet te snel en zeker niet roekeloos;
- gemeenschappelijke ruimte; gedeelde waarden zijn belangrijker dan individueel gewin;
- alomtegenwoordige ruimte; elk element en elke ingreep heeft betekenis in een groter geheel.

Het duobegrip 'Natuur en Landschap'
Met het uitbrengen van de Agenda Landschap koppelen we het duo-beleidsbegrip 'Natuur en Landschap' los. Aan de ene kant is er het natuurbeleid met als richtinggevende ambitie de biodiversiteit. Er geldt een specifieke, duidelijk herkenbare provinciale verantwoordelijkheid en het heeft eigen instrumenten, procedures en plannen.

Het landschap vraagt om een andere benadering. Een benadering waarin we antwoorden vinden op de vraag naar de veranderbaarheid van onze fysieke leefomgeving als gevolg van de opgaven van onze tijd. Zoals de eisen van de moderne landbouw, de ontwikkeling van nieuwe energiebronnen en de uitvoering van grote waterwerken. De Agenda Landschap zal dus op eigen benen staan.

2.2 Naar een landschapsinclusieve benadering

Met het uitbrengen van de Agenda Landschap gaan we het toekomstige landschap met elkaar verbeelden en bespreken. We houden ons niet alleen bezig met het voorkómen van achteruitgang, maar bezinnen ons op de landschappelijke ambities in Gelderland. We zoeken samen naar herstel van landschappelijke samenhang waar die verloren is gegaan en proberen grote nieuwe maatregelen en voorzieningen inpasbaar te maken. Waar inpassing geen soelaas biedt, zullen we samen een nieuwe landschappelijke kwaliteit moeten opbouwen.

Aandacht voor landschap is een kwestie van doen
Landschapsinclusiviteit en ruimtelijke kwaliteit komen bij uitstek tot stand door daar in lopende processen aandacht aan te schenken. Aandacht voor landschap is namelijk vooral een kwestie van 'doen', zoals dat op diverse fronten (rivierverruiming, wegen) al gebeurt. Wat onverlet laat dat die aandacht voor het landschap soms beter kan.

Initiatiefnemers voor ruimtelijke ontwikkelingen die grote impact hebben op het landschap zullen zelf alternatieven moeten ontwikkelen waarin de belofte van nieuwe landschappelijke kwaliteit wordt uitgewerkt. De provincie nam deze verantwoordelijkheid voor de landschappelijke kwaliteit onder andere bij de verlenging van de N322 in Maas en Waal en bij de dijkverleggingen van Veessen-Wapenveld en Lent, beide in het kader van het programma Ruimte voor de Rivier. Deze trajecten leerden ons dat het belangrijk is om met alle betrokken partijen in gesprek te gaan en te blijven.

De nevengeul; een nieuw stedelijk landschap

Landschapsinclusieve benadering
Landschapsinclusief handelen betekent ruimtelijke ontwikkeling met expliciete aandacht voor de kwaliteit van het landschap. Het betekent niet dat het bestaande landschap te allen tijde ongewijzigd moet blijven. Het betekent wel dat landschappelijke kwaliteit in de afwegingen wordt meegenomen.
Initiatiefnemers voor ontwikkelingen die grote impact hebben op het landschap zullen zelf alternatieven moeten ontwikkelen waarin de belofte van nieuwe landschappelijke kwaliteit wordt uitgewerkt.
Ook bij lokale ruimtelijke projecten is een landschapsinclusieve benadering gewenst. De provincie wil gemeenten en initiatiefnemers daarbij ondersteunen.

2.3 Het landschap van Gelderland

Om bij ruimtelijke ontwikkelingen rekening te kunnen houden met de kwaliteit van het landschap is het zaak om te weten welke landschappelijke structuren Gelderland bijzonder maken.

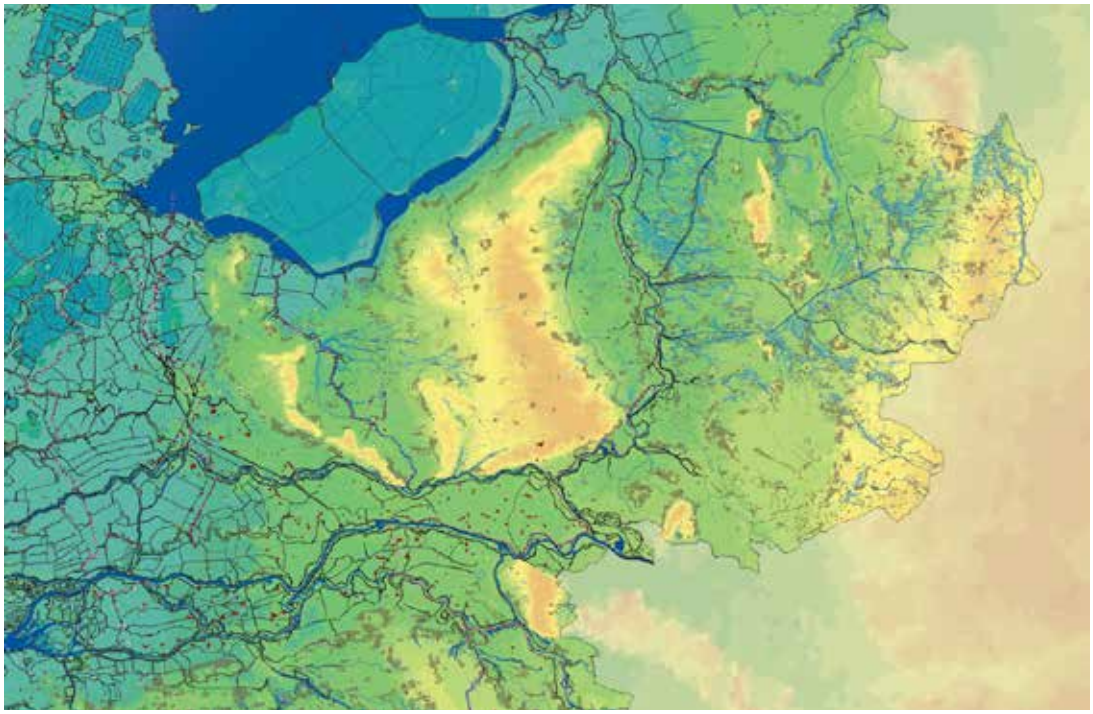
We onderscheiden vier landschappelijke eenheden.
- Achterhoek
- Veluwe
- Rivierenland
- Regio Arnhem-Nijmegen

De eerste drie zijn duidelijk te herleiden aan het landschap (zie bijgaande kaart). De regio Arnhem-Nijmegen is een meer eigentijdse Gelderse streek die deels overlapt met de Veluwe en Rivierenland. In elke landschappelijke eenheid doen zich de in de Inleiding geschetste algemene landschappelijke vraagstukken voor. Als we inzoomen kent elk gebied ook eigen uitdagingen. We verkennen ze.

2.3.1 Het dekzandgebied van de Achterhoek
Het landschap vormt van oudsher een mozaïek van agrarische bedrijven, verspreide woningen, kleine en grotere kernen, natuurgebieden, bossen en landgoederen. Een relatief fijnmazig netwerk van wegen en waterlopen doorsnijdt het gebied. De karakteristieke beken lopen meestal oost-west. Het patroon van lanen, wallen en singels maakte dit gebied ooit zeer gevarieerd en kleinschalig, maar door de modernisering van de landbouw is er geen economische noodzaak meer om dergelijke landschapselementen aan te leggen of te beheren.

Achterhoeks coulissenlandschap

Gelderse uitsnede op basis van de nationale kaart 'De landschappelijke constitutie van Nederland' (in 2015 vervaardigd door de toenmalige rijksadviseur landschap in samenwerking met Alterra).

Schaalvergroting en bevolkingskrimp
Door ruilverkaveling en herinrichting, door dorpsuitbreiding, bedrijvigheid en intensivering van de agrarische bedrijfssystemen staat de kwaliteit van het landschap en het oppervlaktewater sterk onder druk. En daarmee ook de biodiversiteit. Door de voortgaande schaalvergroting in de landbouw komen steeds meer bedrijfsgebouwen op het platteland leeg te staan. In een regio met bevolkingskrimp zijn moeilijk alternatieve functies voor hergebruik te vinden.
In dit gebied zijn Doetinchem en Zutphen de steden. We zien een verstedelijkingspatroon met een aantal grotere dorpen langs lijnen als de N18 en de Oude IJssel.

2.3.2 Het Veluwemassief en haar flanken
Het stuwwallencomplex van de Veluwe is een aaneengesloten gebied van natuurrijke bossen, heidevelden en zandverstuivingen, aangevuld met agrarische enclaves, kleine dorpen en buurtschappen. De vele sprengen en beken stromen van alle kanten van de Veluwe af naar de lager gelegen valleien van IJssel, Neder-Rijn, Eem- en Randmeren. Op de flanken liggen landgoederen, dorpen en enkele steden. Delen van de Veluwe en haar flanken (m.n. de Gelderse Vallei) kennen een intensieve landbouw. De Veluwe is natuurgebied, maar ook een belangrijk recreatiegebied. Het heeft de ambitie om binnenlandse vakantieregio nummer één te worden. De uitdaging is om beide ambities in evenwicht met elkaar te ontwikkelen.

Heide in schemerlicht

Lappendeken van grondeigendommen
De Veluwe wordt doorsneden door – soms forse – infrastructuur. Er is een opmerkelijke lappendeken van grondeigendommen, variërend in omvang, intensiteit en afrastering. De laatste jaren is geprobeerd om meer samenhang te creëren. Er is veel zorg over het teruglopen van de biodiversiteit in de natuurgebieden. Dit komt onder andere door een veel te hoog gehalte aan stikstof dat neerslaat. Eikenbossen sterven daardoor af en bosflora wordt overwoekerd door braam. Deze processen moeten we zien te keren.

De verstedelijking vond vooral op de flanken van de Veluwe plaats. We vinden er de grote steden Arnhem, Apeldoorn en Ede-Wageningen en de wat kleinere steden Harderwijk en Barneveld.

2.3.3 Het stroomgebied van de grote rivieren
'Denkend aan Gelderland zie ik brede rivieren traag door oneindig laagland gaan', om maar eens een bekende dichtregel te parafraseren. De dichtregel schetst een belangrijk kenmerk van Gelderland. Hetstroomgebied van de grote rivieren laat zich tot op de dag van vandaag goed aflezen in haar afzonderlijke delen van stroombed, uiterwaard, dijk, oeverwal en komgrond. Met daaraan gekoppeld een uiterst interessant patroon van grondgebruik.

Rivierenlandschap

Het landschap van het rivierengebied heeft grote veranderingen ondergaan. De afgelopen decennia hanteerde Nederland een strak volgehouden ruimtelijk scheidingsbeleid tussen enerzijds agrarische en logistieke ontwikkeling binnendijks en anderzijds rivierbeheer en natuurontwikkeling buitendijks. Dankzij deze insteek kon de achteruitgang van de landschappelijke kwaliteit van het gebied worden omgebogen in winst.

Het uiterwaardenlandschap ontwiaakt
Als gevolg van onder andere het programma Nadere Uitwerking Rivierengebied (NURG), het Ruimte-voor-de-Rivier-programma en de Waalweelde-initiatieven is het uiterwaardenlandschap 'ontwaakt'. De provincie wil voortbouwen op de gunstige ervaringen van dit beleid.

Het rivierengebied is de laatste twee decennia ook een belangrijke goederencorridor geworden. De goederen gaan niet alleen over de rivieren, maar ook over de A15 en Betuweroute. De regio wil meer werk uit deze goederenstroom zien te halen. Deze nieuwe opgave kan benut worden om de landschappelijke structuur verder te versterken.

De verstedelijking zit vooral in de regio Arnhem-Nijmegen inclusief het groene middengebied, in Tiel en de langs de A2 uitgegroeide kernen.

2.3.4 De stedelijke regio Arnhem-Nijmegen

De agglomeratie Arnhem-Nijmegen is als een afzonderlijk landschappelijke eenheid te beschouwen en te beleven. Zij grenst aan – en ligt deels in – de andere drie genoemde landschappelijke gebieden. Deze sterke motor van Gelderland kent een opvallende, landschappelijke enclave in de vorm van Park Lingezegen. Een gebied waarin ruimte is voor recreatie, sport, waterbeheer, natuur, voedselproductie en landschapsbeleving.

Deze regio staat voor de uitdaging om economie en bereikbaarheid goed voor elkaar te krijgen en te houden. Met aandacht voor campus-ontwikkelingen, smart energy, bruisende binnen-steden aan de rivier en stedelijke uitloopgebieden voor recreatie en natuur. Dit levert een nieuw stedelijk landschap op.

Waal en nevengeul bij Nijmegen

2.4 De provinciale verantwoordelijkheid

Deze landschappelijke structuren van Gelderland zijn sturend voor de inzet en de accenten die de provincie in haar beleid zal leggen. Wij voelen ons verantwoordelijk als:

- wettelijke bevoegdheden of verplichtingen ons expliciet aangaan;
- het schaalniveau van de ontwikkelingen op provinciaal niveau ligt;
- ontwikkelingen provinciegrensoverschrijdend zijn of zoveel beleidsthema's betreft dat dit om een provinciale reactie of interventie vraagt.

Wij vullen onze verantwoordelijkheid in door:

- inzicht te bieden in de staat van het landschap;
- de kenmerkende Gelderse landschappelijke hoofdstructuren te behouden, evenals het onderscheid tussen de Gelderse streken (Veluwe, Achterhoek, Rivierengebied);
- partners die het landschap mede vormgeven te ondersteunen. Bijvoorbeeld via landschappelijke spelregels, instrumenten en werkwijzen voor de grote opgaven;
- te sturen op de landschappelijke kwaliteit van de grote ruimtelijke opgaven;
- het goede voorbeeld te geven in de eigen provinciale uitvoeringstaken.

Gelderland is in staat om de landschappelijke gevolgen van nationale en provinciale ruimtelijke opgaven vroegtijdig in te schatten. Zo nodig kunnen wij bijtijds budget reserveren om landschappelijke kansen te benutten en schade te beperken.

3. Werken langs vier sporen

Wij gaan langs vier sporen met de Agenda Landschap aan de slag:
- spoor 1: bouwen aan het Gelders landschapsnetwerk
- spoor 2: werken aan nieuwe landschappelijke kwaliteiten
- spoor 3: actualiseren van het huidige landschapsbeleid
- spoor 4: landschapssamenwerking in de steigers zetten

Spoor 1 en 2 vormen de nieuwe uitdagingen voor onze inzet op landschap. Spoor 3 richt zich op het verbeteren en intensiveren van instrumenten die we al hebben. Spoor 4 is een randvoorwaarde om de andere drie sporen succesvol uit te kunnen voeren.

Aansluiting bij lopende trajecten
Bij veel van onderwerpen die in dit hoofdstuk langskomen lopen al trajecten, initiatieven, werkverbanden en dergelijke. Vanuit de Agenda Landschap haken we daar zoveel mogelijk bij aan.

3.1 Spoor 1: bouwen aan het Gelders landschapsnetwerk

We benutten de Agenda om een aantal robuuste, rijke en mooie landschappelijke structuren te verstevigen die door de geschiedenis heen hun landschappelijke betekenis hebben weten vast te houden.

Dit zijn:
- beken, sprengen en beekdalen: de groenblauwe dooradering van het dekzandgebied (Achterhoek, Graafschap) en de flanken van de Veluwe;
- rivieren, dijken en uiterwaarden: de groenblauwe dooradering van het rivierengebied;
- landgoederen- en buitenplaatszones.

Zij zijn de onbetwiste topografische dragers van veel omgevingswaarden: cultuurhistorisch, ecologisch, visueel-ruimtelijk en recreatief. Bovendien zijn ze door hun spreiding over Gelderland representatief voor de drie landschappelijke basissystemen in onze provincie: de grote rivieren, de dekzandgebieden en (de flanken van) het Veluwemassief.

Wandelen langs de beek

Speelveld van investeringen
Dijken, beken en buitenplaatsen zijn de komende jaren het speelveld van investeringen in water-veiligheid, waterbeheer, recreatie en natuur-ontwikkeling. Het biedt een kans om de toegankelijkheid – en daarmee de beleefbaarheid – van het Gelderse landschap te vergroten. Binnen dit robuuste landschapsnetwerk moeten ruimtelijke ontwikkelingen respectvol hun plek zien te vinden. In die zin vormt spoor 1 de basis voor de sporen 2 en 3.

3.1.1 Acties van spoor 1
Bij spoor 1 horen de volgende acties:
- A De landschappelijke constitutie van Gelderland in kaart brengen
- B Het rivierensysteem klaarmaken voor de toekomst
- C Beken langdurig koesteren en benutten
- D Landgoederen begeleiden bij het zoeken naar nieuwe economische dragers

In het Uitvoeringsprogramma (hoofdstuk 4) gaan we dieper op deze acties in.

3.2 Spoor 2: werken aan nieuwe landschappelijke kwaliteiten

Overheden, maatschappelijke organisaties, bedrijven en burgers hebben de doelen onderschreven rondom de verduurzaming van economie, samenleving en ruimtegebruik. Wat dit betekent voor het landschap is echter nog niet uitgekristalliseerd. De maatschappelijke onrust over een al te hevige en te snelle transformatie is groot.

We moeten de ruimtelijke gevolgen van deze grote opgaven goed met elkaar doorgronden, om te voorkomen dat het een sluipende verandering wordt waar we over dertig jaar spijt van hebben. We concentreren ons daarbij op het veranderende landschap van Gelderland, te weten:

- het energielandschap;
- het klimaatlandschap;
- het agrarische landschap;
- het verstedelijkende landschap.

3.2.1 Het energielandschap van Gelderland

De energietransitie – de overgang van fossiele brandstoffen naar groene en duurzame brandstoffen – betekent een groot beslag op de ruimte. Het heeft dus een fors landschappelijk effect. Afhankelijk van de hoeveelheid energie die bespaard kan worden, hebben we grote hoeveelheden windmolens, zonneparken en/of hectares land nodig. Daarnaast moet er ook ondergronds veel gebeuren, met al dan niet gewenste effecten. Met andere woorden: in de komende jaren moeten we fundamentele keuzes maken over welke ingrepen in het landschap maatschappelijk acceptabel zijn en welke niet. Het energielandschap van de toekomst mag geen toevallige uitkomst van losse initiatieven zijn.

Zonnepanelen op daken; windturbines aan de horizon

Keuzes maken in het energielandschap
In het kader van het Gelders Energie Akkoord zijn diverse scenario's/energiemixen voor de Regio Stedendriehoek uitgewerkt. In een scenario met een energiebesparing van 60% zijn nog altijd nodig:

- 432 windturbines (van 3MW)
- 979 hectare zonnevelden
- 24.300 hectare teelt van gewassen voor biogasinstallaties

Het inpassen van dergelijke hoeveelheden en installaties in het landschap is geen sinecure. Vooral het plaatsen van windmolens leidt tot grote veranderingen in het landschap en is daarom onderwerp van hevige maatschappelijke discussies. Gezien de schaal en uitstraling kan eigenlijk niet meer van inpassing gesproken worden, alleen van logische locatiekeuzes.

3.2.2 Het klimaatlandschap van Gelderland

Klimaatverandering kan diverse effecten hebben, zoals:

- hoge en lage waterstanden en toename van kwelwater;
- stormen, neerslagextremen en wateroverlast;
- droogte en hitte, met als effecten dijkdoorbraken, overstromingen en verdroging van landbouw-, natuur- en stedelijke groengebieden, natuurbranden en hittestress in steden
- erosie en bodemdaling;
- vermindering van de waterkwaliteit en biodiversiteit.

Voorkomen van klimaatverandering
De klimaatverandering zelf proberen we zoveel mogelijk af te zwakken door de uitstoot van broeikasgassen terug te dringen. Maar we moeten meer doen. We zullen onze samenleving ook minder kwetsbaar moeten maken voor de effecten van klimaatverandering (klimaatadaptatie), met als doel: minder slachtoffers en minder kosten.

Aanpassen aan klimaatverandering
Aanpassingen in het landschap kunnen de effecten van klimaatveranderingen dempen. Ze zijn effectiever als we ze baseren op het landschap; op de opbouw van bodem, water, natuur en groen.

(Zie als voorbeeld de Agenda Klimaatadaptatie van de gemeente Rheden). Voor de waterveiligheid blijven dijkversterking en rivierverruiming de komende jaren een van de grootste ruimtelijke opgaven in het landschap. De waterschappen nemen het initiatief om samen met de gemeenten en de provincie een klimaatstresstest op te stellen. Op basis van de uitkomsten is een zogenaamde kwetsbaarhedenkaart te maken, waarop de voor klimaatveranderingen gevoelige zones en gebieden zijn aangegeven en waar dus aanpassingen nodig of gewenst zijn.

Mogelijke maatregelen voor stedelijk en landelijk gebied
De maatregelen die nodig zijn om tot een klimaatbestendige leefomgeving te komen verschillen voor het stedelijk gebied en het landelijk gebied.

Stedelijk gebied
Het motto is: minder steen, meer groen en meer open water in openbare ruimte en tuinen. Regenwater kan beter worden vastgehouden en bomen en planten in de stad geven verkoeling. Ook woningen en andere gebouwen kunnen we groener maken met vegetatiedaken en groene gevels. Gebouwen in gebieden die gevoelig zijn voor wateroverlast zijn gebaat bij verhoogde entrees. En mogelijk kunnen ze drijven.

Landelijk gebied
Er is een toename van de groenblauwe dooradering van het landschap gewenst, met meer ruimte voor water en natuur. Bomen (langs bijvoorbeeld fietsroutes) geven verkoeling door hun schaduw. Regenwater kan vastgehouden en geborgen worden. Natte natuur die gevoelig is voor verdroging moet wellicht plaats maken voor andere, minder kwetsbare natuur. Voor gebieden met bosbrandrisico's nemen we gepaste maatregelen. De landbouw kan toekomstbestendig worden door te kiezen voor teelten die beter passen bij het veranderende klimaat, zoals zonnebloemen, druiven en granen.

3.2.3 Het agrarische landschap van Gelderland
Ook het agrarische landschap is aan verandering onderhevig. Vraagstukken als dierenwelzijn, produceren voor de wereldmarkt of juist voor de meer regionale markt, verduurzaming, voedselveiligheid, de gezondheid voor omwonenden en consumentengedrag doen de land- en tuinbouw veranderen.

Vrijkomende agrarische bebouwing
Veel agrarisch ondernemers zijn de afgelopen jaren gestopt; een nog veel groter aantal overweegt dit. Daarmee komt agrarisch vastgoed vrij. Een deel zal leeg blijven staan, maar een deel biedt ruimte voor nieuwe economische functies. Diverse gemeenten bieden de mogelijkheid om na de sloop van schuren of stallen een extra woning op het bouwblok te realiseren. Nu echter zoveel stoppers worden verwacht, is het qua ruimtelijke ordening niet altijd wenselijk nieuwe woningen in het buitengebied te bouwen. En ook nieuwe bedrijfsfuncties zijn niet overal gepast. Duidelijk is dat de VAB-problematiek (vrijkomende agrarische bebouwing) niet met één aanpak is gediend. De provincie zoekt via de Agenda Vitaal Platteland samen met haar partners naar mogelijke oplossingen.

Schaalvergroting
De boeren die blijven boeren worden vaak steeds groter en hebben steeds grotere stallen, schuren en machines nodig. Dat kan tot klachten en weerstanden leiden bij bewoners en recreanten vanwege de effecten op de beleving van het landschap. Het geeft ook zorgen over de voedselveiligheid en de volksgezondheid. Via het zogenoemde Plussenbeleid streeft de provincie naar een verantwoorde schaalvergroting.

Grote stal

Agenda Vitaal Platteland
De landbouw is een opvallende aanwezige in het buitengebied en een belangrijke economische speler. De schaalvergroting in de landbouw neemt nog steeds toe, waarmee het aantal ondernemers en medewerkers afneemt. Veel ondernemers overwegen te stoppen. Het wordt dus steeds lastiger de economische basis die zo belangrijk is voor een vitaal platteland overeind te houden.

Met de Agenda Vitaal Platteland zoekt Gelderland samen met haar partners naar oplossingen, zodat er perspectief blijft.
De Agenda Vitaal Platteland is bedoeld als dynamische agenda; de komende jaren komen er meer agendapunten op.

Plussenbeleid
De provincie geeft veehouders onder voorwaarden de ruimte om hun bedrijf te ontwikkelen. Belangrijke voorwaarden zijn:

- de veehouder gaat in gesprek met de omgeving over de plannen;
- de veehouder investeert extra in dierenwelzijn, milieu en/of ruimtelijke kwaliteit;
- de veehouder besteedt € 15-20 per m2 aan kwaliteitsverbetering.

Zo helpt de provincie de kwaliteit binnen de land- en tuinbouw verder te ontwikkelen.
De Gelderse gemeenten krijgen maximaal tien jaar de tijd om het Plussenbeleid te integreren in hun bestemmingsplannen. De gemeente is daarbij de overheid die beslist over een uitbreiding.

Verdwijnende landschapselementen
Naast ondernemers zijn de boeren van oudsher ook belangrijke beheerders van het landschap. We zien in het landelijke gebied steeds meer karakteristieke landschapselementen verdwijnen en het beheer van nog bestaande elementen staat onder druk. Door steeds meer flexibiliteit en minder details in bestemmingsplannen zijn de landschapselementen lang niet altijd planologisch beschermd. Ook toezicht en handhaving in het buitengebied is lang niet altijd op orde. De provincie onderzoekt of co-financiering van onderhoud van bepaalde typen landschapselementen onder voorwaarde van duurzame instandhouding mogelijk is.

Verwijderde bomen

Voor een deel vloeit de problematiek van verdwijnende landschapselementen voort uit de systematiek die de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO) hanteert voor het toekennen van fosfaatrechten. Dit is afhankelijk van het aantal hectares landbouwgrond. Het aantal wordt bepaald op basis van luchtfoto's, waarbij de gronden onder boomkruinen niet meetellen. Het onbedoelde neveneffect is dat boeren bomen en houtwallen flink gaan opsnoeien of zelfs geheel verwijderen. De provincie steunt de brief die de wethouders van de Achterhoek daarover in mei 2017 aan de verantwoordelijk staatssecretaris heeft gestuurd.

3.2.4 Het verstedelijkende landschap van Gelderland
Elk van de drie grotere stedelijke gebieden in Gelderland (Ede-Wageningen, Arnhem-Nijmegen en de Stedendriehoek) kent stedelijke uitbreidingen, campusontwikkelingen en een voor landschap en recreatie van belang zijnd middengebied. In deze verstedelijkende landschappen is aandacht nodig voor de landschappelijke kwaliteit. Met name de stads- en dorpsranden, inclusief de daar vaak aanwezige bedrijventerreinen, kunnen vaak mooier en beter worden ingericht.

Arnhems Buiten: campus in het groen

Uit een project van de Vereniging Deltametropool blijkt landschap als vestigingsvoorwaarde gezien te worden. 'Landschap draagt bij aan leefkwaliteit en is daarmee een absolute voorwaarde voor een succesvolle kenniseconomie, (zie hun publicatie 'Spot on', september 2017). De Gelderse economische regio's kunnen daar gebruik van maken.

3.2.5 Acties van spoor 2

Bij spoor 2 horen de volgende acties:

E Energietransitie landschappelijk in goede banen leiden
F Klimaatadaptatie ruimtelijk inzichtelijk maken
G Landschap ruimte laten bieden aan een circulaire economie
H De biodiversiteit versterken
I Erven verdienen blijvende aandacht
F Een uitstekend vestigingsklimaat met landschappelijke kwaliteit (door)ontwikkelen
G Stads- en dorpsranden zien als een uitdagende ontwerpopgave

In het Uitvoeringsprogramma (zie hoofdstuk 4) gaan we dieper op deze acties in.

3.3 Spoor 3: actualiseren van het huidige landschapsbeleid

Landschapsbeleid is niet nieuw. In de bijlage staat een beknopt overzicht van het huidige landschapsbeleid en bijbehorende instrumenten. De bijlage bevat ook een kaart waaruit blijkt dat in de provinciale Omgevingsvisie ongeveer 60% van Gelderland is aangewezen als landschap van provinciaal belang. De belangrijkste zijn:

- het Gelders Natuurnetwerk;
- de Groene Ontwikkelzone;
- de zeven Nationale Landschappen;
- de waardevolle open gebieden.

Natuur en landschap

Natuur- en landschapskwaliteiten vastgelegd
Voor deze gebieden is precies vastgelegd wat de natuur- en/of landschapskwaliteiten zijn. We noemen ze in de Provinciale Omgevingsverordening kernkwaliteiten. Nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen moeten deze kernkwaliteiten bij voorkeur versterken. Voor het landschap buiten de vier genoemde gebieden streven we naar een landschappelijke basiskwaliteit.

De begrippen kernkwaliteit en basiskwaliteit blijken soms onduidelijk en in de praktijk niet goed werkbaar, horen we van gemeenten, initiatiefnemers en plannenmakers. Zij vragen om duidelijke handvatten voor het gebruik van deze begrippen. De provincie wil gemeenten en initiatiefnemers hierin beter faciliteren.

Kernkwaliteit en basiskwaliteit
Kernkwaliteit: voor 60% van de provincie is vastgelegd wat de natuur- en/of landschapskwaliteiten zijn. Kijkend naar de grote ruimtelijke opgaven (spoor 2) voor de provincie moeten we ons afvragen in hoeverre het instrument van kernkwaliteiten goed hanteerbaar is.

Basiskwaliteit: voor de overige 40% van de provincie is een landschappelijke basiskwaliteit het uitgangspunt. Hoe de actuele situatie is en of de gewenste basiskwaliteit is bereikt, is niet altijd bekend. Dit moet beter bepaald worden en bijgehouden via monitoring.

Subsidieregeling
Naast ruimtelijk beleid wordt het landschapsbeleid ook uitgevoerd via de ondersteuning van landschapsbeheer en groen erfgoed. De subsidieregeling 'Landschap en landgoederen' is in 2017 geëvalueerd. Op basis van deze evaluatie, de accenten in deze Agenda Landschap en het Ambitiedocument Natuur actualiseren we de regeling.

3.3.1 Acties van spoor 3

Bij spoor 3 horen de volgende acties:

L De succes- en faalfactoren van het huidig landschapsbeleid inzichtelijk maken
M Nieuwe koersen voor de subsidieregeling uitzetten
N De Nationale Landschappen in Gelderland herpositioneren
O Zorgdragen voor een goede bereikbaarheid in een landschappelijke context
P Landschap meenemen in de nieuwe gemeentelijke instrumenten van de Omgevingswet
Q Via de Agenda Landschap bijdragen aan de doorontwikkeling van de Omgevingsvisie Gelderland

In het Uitvoeringsprogramma (zie hoofdstuk 4) gaan we dieper op deze acties in.

3.4 Spoor 4: Landschapssamenwerking in de steigers zetten

Spoor 4 vormt de randvoorwaarde voor het succes van de sporen 1, 2 en 3. In deze drie sporen hebben we ambities benoemd en daar acties aan gekoppeld. Wat de provincie betreft staan deze ambities en acties elke keer op de Agenda Landschap. De Agenda wordt jaarlijks geactualiseerd, besproken en van helder geformuleerde en toebedeelde actiepunten voorzien. De provincie zal de Agenda beheren en coördineren. Dat rekenen we tot onze verantwoordelijkheid.

De Agenda Landschap
De publieke zaak is niet enkel een publieke taak. Elke ambitie heeft bestaansrecht bij de gratie van het feit dat partijen in de publieke sector, de maatschappelijke organisaties, het (agrarische) bedrijfsleven en de betrokken burgers ze samen onderschrijven. Elke partner heeft daarin eigen taken, rollen en verantwoordelijkheden. Wij zien de Agenda Landschap als een periodieke uitnodiging aan alle partijen die bijdragen aan de kwaliteit en de ontwikkeling van het Gelderse landschap om met elkaar in gesprek te gaan.

Vertaalslag naar beleid en praktijk
Acties die voortvloeien uit de Agenda Landschap werken door op verschillende niveaus. Behalve heel concrete inrichtings- en beheervoorstellen helpt de Agenda bij het maken van de vertaalslag van het landschapsbeleid naar de gemeentelijke omgevingsvisies op grond van de Omgevingswet. Verder is de Agenda een hulpmiddel om landschap integraal op de agenda te krijgen bij andere provinciale programma's en bij externe partners.

3.4.1 Instrumenten
Als instrumenten van de Agenda Landschap zien wij:

- De Gelderse Landschapsdialoog waarin wij ons jaarlijks met relevante partijen beraden op de staat van het Gelderse landschap en de uitvoering van de Agenda Landschap.
- Monitoring via een landschapsobservatorium. Meerjarige monitoring biedt een ijkpunt voor de discussie over de toestand van het landschap en de benodigde inzet voor het bereiken of handhaven van landschappelijke basiskwaliteit
- Een provinciale kwaliteitskamer die adviseert en inspireert op het gebied van ruimtelijke kwaliteit en kwaliteitsborging.
-

3.4.2 Samen met de Gelderse inwoners
De betrokkenheid van de Gelderse inwoners (inclusief de jeugd) noemen we bewust niet als apart spoor of als aparte actie. De inwoners horen immers bij elk spoor en bij elke actie thuis. De doelgroep, het moment, de mate van betrokkenheid – informeren, meepraten, meebeslissen of meedoen – kunnen echter per actie verschillen. Dit vraagt om maatwerk. We proberen aan te sluiten bij al lopende initiatieven en gebruik te maken van beschikbare werkwijzen. In overleg met onze partners bekijken we hoe we de uitvoering kunnen versnellen door slimmer gebruik te maken van contacten die er al zijn.

In gesprek over het landschap

Het landschap is van ons allemaal
De provincie blijft partijen, groepen en burgers die permanent, periodiek of incidenteel bijdragen aan de kwaliteit van het landschap ondersteunen. Zo vergroten we stap voor stap het besef dat het landschap van ons allemaal is en dat iedereen een rol mag spelen bij het koesteren en ontwikkelen ervan. Daarbij maken we slechts beperkt onderscheid in de mate waarin dat landschap officieel bescherming geniet. Al het Gelderse landschap is ons even lief en oprechte betrokkenheid daarmee en verantwoordelijkheid daarvoor ondersteunen we graag.

Wie doet wat?
Inwoners van Gelderland: bij de uitvoering van de concrete acties kijken we welke doelgroep op welk moment en in welke rol aangesproken wordt. Dit is maatwerk.

Gelderse landschapsdialoog: de provincie gaat in gesprek met organisaties en partijen die actief zijn in of bij het Gelderse landschap. Het gesprek vindt jaarlijks plaats en gaat over de uitvoering van de Agenda Landschap.

Provinciale kwaliteitskamer: een expertteam dat creatief meedenkt en adviseert bij concrete ruimtelijke opgaven en projecten om de kwaliteit van het Gelderse landschap te borgen.

Landschapsobservatorium: een instrument om de landschappelijke ontwikkelingen meerjarig te monitoren. Het is ook een platform om informatie, kennis en ervaringen van experts én burgers te verzamelen, te ordenen en door te geven.

3.4.3 Acties van spoor 4

Bij spoor 4 horen de volgende acties:

- R Een Gelderse Landschapsdialoog opstarten
- S Een provinciaal landschapsobservatorium inrichten
- T Overwegen om te starten met een provinciale kwaliteitskamer
- U De volop in beweging zijnde landschappen van Gelderland vieren
- V De betrokkenheid van mensen bij het landschap ontdekken en faciliteren
- W Grondeigenaren meer bij het landschap betrekken

In het Uitvoeringsprogramma (zie hoofdstuk 4) gaan we dieper op deze acties in.

26-37-NR

4. Uitvoeringsprogramma: samen verder met het Gelderse landschap

De in hoofdstuk 3 genoemde sporen hebben we vertaald in acties. We lichten ze in dit Uitvoeringsprogramma 'Samen verder met het Gelderse landschap' toe.

De Agenda Landschap agendeert! Agendeert acties om in de komende jaren concreet aan de slag te gaan met een waaier aan activiteiten die ten goede komen aan het landschap van Gelderland en haar inwoners, bezoekers en ondernemers, en aan de flora en fauna. De acties zijn divers van aard; ze verschillen in omvang, duur en beoogd effect. De ene actie staat nu reeds scherp op het netvlies, de andere vraagt nog om een verdiepingsslag. Alle acties zijn zo geformuleerd dat ze min of meer projectrijp zijn, of op z'n minst goede richtingen daartoe geven.

Acties illustreren breedte landschapsdossier
We kiezen er bewust voor om een ruime hoeveelheid acties te presenteren. Het illustreert de breedte van het landschapsdossier en de betrokkenheid en het enthousiasme van veel programma's en partijen. De op te starten landschapsdialoog – een van de eerste acties – heeft als taak om de acties verder te prioriteren en te faseren, maar ook om de acties mogelijkerwijs verder uit te werken en in overleg toe te wijzen aan betrokken partners. Er is bewust voldoende speelruimte gecreëerd om acties te herformuleren, samen te voegen, groter of kleiner te maken, nieuwe toe te voegen en bestaande eventueel af te voeren. Het nodigt als het ware uit om met de acties te spelen. Separaat geformuleerde acties kunnen elkaar bij een gecombineerde uitvoering bijvoorbeeld wellicht versterken. De inzet van de provincie zal per actie verschillen. Afhankelijk van de provinciale verantwoordelijkheid (zie hoofdstuk 2) neemt de provincie soms meer en soms minder het initiatief.

De voorgestelde acties zijn verdeeld over de drie inhoudelijke sporen (zie hoofdstuk 3):
Spoor 1: Bouwen aan het Gelders landschapsnetwerk
Spoor 2: Werken aan nieuwe landschappelijke kwaliteiten
Spoor 3: Actualiseren van het huidige landschapsbeleid

Het vierde spoor bestaat uit acties die nodig zijn om de uitvoering van de Agenda Landschap vorm en inhoud geven, zoals organisatie- en communicatie-activiteiten. Ze ondersteunen de drie inhoudelijke sporen.

4.1 Spoor 1: Bouwen aan het Gelders landschapsnetwerk

A De landschappelijke constitutie van Gelderland in kaart brengen

Acties
We stellen een kaart op met de 'landschappelijke constitutie van Gelderland'. Deze kaart maakt het robuuste en samenhangende landschapsnetwerk van Gelderland zichtbaar. We gebruiken deze kaart om samen met onze partners in beeld te brengen waar versterking van het landschappelijk raamwerk nodig is en hoe dat moet gebeuren.
We brengen initiatiefnemers van reeds lopende landschapsgesprekken bij elkaar om de succes- en faalfactoren van dit soort gesprekken te inventariseren. Op basis daarvan bepalen we welke rol de provincie hierbij kan vervullen en hoe, waar en wanneer we als provincie met de inwoners van Gelderland over landschappelijke kwaliteiten in gesprek gaan. Het instrument landschapsbiografie kan ons daar eventueel bij helpen.

We maken een Gelderse uitsnede op basis van de nationale kaart 'De landschappelijke constitutie van Nederland' (in 2015 vervaardigd door de toenmalige rijksadviseur in samenwerking met Alterra). In deze Agenda Landschap is al een eerste concept opgenomen (zie hoofdstuk 2). Deze kaart werken we specifiek voor Gelderland verder uit.

Op de kaart vormen het reliëf en de structuren van grote rivieren, uiterwaarden en dijken samen met de structuren van de laaglandbeken en kleine rivieren de essenties van Gelderland. Daar horen ook – weliswaar van een andere orde – de landgoederen en de landgoederenzones, erven en

stads- en dorpsranden bij. In deze structuren of patronen kunnen we veel kansen benutten die de landschappelijke en ruimtelijke kwaliteiten vooruit helpen.

In gesprek met de bewoners
Naast de blik van de deskundige is er ook de blik van de bewoner. De kaart is een goed handvat om met de bewoners en bezoekers van een gebied in gesprek te gaan. Zo achterhalen we wat voor hen belangrijke landschappelijke kwaliteiten zijn. In diverse deelgebieden van Gelderland zijn deze gesprekken al gaande. Denk aan de streekconferenties die Natuurmonumenten heeft georganiseerd (G400 Graafschap; Bloemkampen-Harderwijk), de landschapsgesprekken in het kader van de IJsselbiënnale en bewonersgesprekken in verband met de dijkversterkingen door het Waterschap Rivierenland. We gaan na of we de resultaten van deze gesprekken kunnen vastleggen. Bijvoorbeeld in de Gelderse Gebiedenatlas.

Landschapsbiografie
Bij deze actie past ook het instrument landschapsbiografie. Hierin beschrijven en vertellen bewoners en professionals samen het verhaal van het landschap. (een voorbeeld is de Erfgoedatlas van de gemeente Nunspeet). De verhalen brengen het landschap tot leven: de geschiedenis, de beleving, de emotie. Dit verhaal voedt de verbinding van de inwoners met hun landschap. Het landschap wordt 'leesbaar'. Het vergroot de motivatie van mensen voor het beheer en onderhoud van mooie landschapselementen en de betrokkenheid om mee te denken over een goede landschappelijke inpassing van nieuwe ontwikkelingen. Landschapsbiografieën kunnen een leidraad zijn voor beheer, ontwerp en bescherming.

B Het rivierensysteem klaarmaken voor de toekomst

Acties
De provincie vindt de ruimtelijke kwaliteit van riviersystemen belangrijk. Ze wil hier blijvend aandacht aan schenken via kwaliteitskaders, inspiratiedocumenten als 'Kijk op de dijk' van de provincie Gelderland, en het inzetten van landschapsarchitecten.

De provincie is via de Waterwet het bevoegd gezag om plannen voor dijkversterking goed te keuren. We stimuleren een integrale aanpak bij elk hoogwaterveiligheidsproject; we werken daar zelf pro-actief aan mee. Zo komen we tot integrale, gebiedsgerichte planvorming wat ruimtelijke kwaliteit moet opleveren.

Rivieren horen bij de essenties van Gelderland. Het gaat om de grote riviersystemen van Maas, Rijn, IJssel en Linge. Dit rivierensysteem levert een patroon op van rivierbeddingen, uiterwaarden, wielen, kolken en dijken. Met name dijken zijn belangrijke structuren. Met het oog op de hoogwaterveiligheid is het afgelopen decennium hard aan de dijken en rivieren gewerkt. Rivieren hebben de ruimte gekregen en er zijn nieuwe robuuste landschappen ontstaan.

Hoogwaterveiligheid garanderen
Er komt meer regen, de temperaturen worden hoger en de zeespiegel stijgt. Met het Deltaprogramma moet Nederland zich voldoende aan de klimaatverandering kunnen aanpassen. De waterveiligheid, de zoetwatervoorziening en de ruimtelijke inrichting moet in 2050 – met een doorkijk naar 2100 – klimaatbestendig zijn, zodat ons land de grotere extremen van het klimaat veerkrachtig kan blijven opvangen. Dit is op 1 januari 2012 vastgelegd in de Deltawet.

Deltaprogramma
Het Deltaprogramma heeft grote invloed op het Gelderse landschap. De komende jaren wordt het hele rivierengebied (dijk, rivier en uiterwaard) heringericht. De noodzakelijke dijkversterkingen zijn daarmee ook belangrijke landschappelijke opgaven geworden. Het is een zoektocht naar de juiste balans in integrale ontwerpen rond dijkversterking, rivierverruiming, rivier- en vaarwegbeheer en gebiedsontwikkeling. Dit biedt kansen om de dijken als landschappelijke en ecologische dragers te versterken. Bijvoorbeeld voor de biodiversiteit en de beleefbaarheid.

Beleving van de dijk vanaf een bankje en de motor

Met de Agenda Landschap vragen we blijvende aandacht voor landschapskwaliteit als drager van waterveiligheidsopgaven. De provincie werkt de aanpak van 'ruimtelijke kwaliteit waterveiligheid' binnen het programma Water verder uit en blijft de dijkversterkings- en rivierverruimingsplannen actief begeleiden. Ook bouwen we de kwaliteitszorg verder uit. De provincie gaat hiervoor samenwerken met het recent opgerichte Ontwerplaboratorium Rijntakken.

C Beken langdurig koesteren en benutten

Acties
Waterschappen en andere partners zetten zich al een tijd integraal in voor het koesteren en opwaarderen van de beken. Gezamenlijk gaan wij de stand van zaken opnemen en verkennen welk perspectief er is voor de ontwikkeling van beken als belangrijke dragers van de landschappelijke structuur. Waar mogelijk gaan we in overleg met betrokken burgers via bijvoorbeeld de Bekenstichting, een bestaande initiatiefgroep langs de Berkel.

Opvallend kenmerk van Gelderland is haar reliëf. Dat heeft zij te danken aan de stuwwallen van de Veluwe, het Montferland en het Rijk van Nijmegen en aan de licht golvende dekzanden van de Gelderse Vallei en de Achterhoek.

Stuwwal bij Nijmegen

In dit landschap vormen de beken een belangrijke dragende en landschappelijke structuur. Op de Veluwe vinden we ze terug als de vele van de stuwwal stromende sprengen en beken richting de Gelderse Vallei, de voormalige Zuiderzeekust, de IJsselvallei en het Rijndal. In de Achterhoek zijn het de van oost naar west stromende beken en kleine rivieren als de Berkel en de Oude IJssel. Het zijn veelal ecologische verbindingszones.

De beken en kleine rivieren hebben of krijgen te maken met opgaven op het gebied van waterbeheer, waterkwaliteit, natuurontwikkeling, recreatie en cultuurhistorie.

D Landgoederen begeleiden bij het zoeken naar nieuwe economische dragers

Acties
Wij onderzoeken samen met de sector waar de knelpunten zitten en welke perspectieven ontwikkeld kunnen worden om de landschappelijke en ruimtelijke kwaliteit van landgoederen en landgoederenzones te borgen en/of te ontwikkelen.

Gelderland telt vele landgoederen en landgoederenzones. Ze vertellen de geschiedenis van de provincie. De oude, en soms nieuwe, landgoederen liggen op en langs de randen van de stuwwallen, op oeverwallen, langs beken en verspreid op de dekzanden van het oosten. Ze hebben niet alleen cultuurhistorische, maar ook natuurlijke waarden. Eigenaren zoeken nadrukkelijk naar economische dragers om de duurzame instandhouding te doen slagen. Dit vormt een uitdaging voor alle betrokkenen.

Landgoed Zypendaal

4.2 Spoor 2: Werken aan nieuwe landschappelijke kwaliteiten

Dit spoor bevat de volgende acties:
- E Energietransitie landschappelijk in goede banen leiden
- F Klimaatadaptatie ruimtelijk inzichtelijk maken
- G Landschap ruimte laten bieden aan een circulaire economie
- H De biodiversiteit versterken
- I Erven verdienen blijvende aandacht
- J Een uitstekend vestigingsklimaat met landschappelijke kwaliteit (door)ontwikkelen
- K Stads- en dorpsranden zien als een uitdagende ontwerpopgave

E Energietransitie landschappelijk in goede banen leiden

Acties
De provincie neemt deel aan de regiotafels van het Gelders Energie Akkoord. Zij brengt vanuit de Agenda Landschap kennis en kunde in. In 2018 wordt een Jeugdcongres over energietransitie georganiseerd. Daarbij zal landschap een centraal thema zijn.

In het Gelders Energie Akkoord zetten diverse partijen, waaronder de provincie, zich in voor het uitwerken van de ruimtelijke en landschappelijke gevolgen van de noodzakelijke energietransitie. Voor alle Gelderse regio's bekijken we verschillende scenario's (energiebesparing, zonnevelden, windturbines, biomassa en dergelijke) en wat dit betekent voor het landschap. We willen een proef uitvoeren om te onderzoeken hoe via energietransitie een investering in de kwaliteit van het landschap mede gefinancierd kan worden.

Windturbines in het landschap

De partijen komen gezamenlijk met inspirerende principes en processen die zo mogelijk verder reiken dan het betreffende gebied zelf. We kunnen inspiratie halen uit enkele interessante onderzoeken en ontwerpstudies, waaronder de Eo Wijersprijsvraag 2015/16. Bij deze prijsvraag was de regio Stedendriehoek het onderzoeksobject voor energietransitie en ruimtelijke kwaliteit.

F Klimaatadaptatie ruimtelijk inzichtelijk maken

Acties
Gelderland gaat het vraagstuk van klimaatadaptatie gebiedsgericht verkennen. Dat doet zij door in elk waterschapsgebied een voorbeeldregio te nemen en die te onderzoeken. We beginnen bij het Land van Maas en Waal/het Rijk van Nijmegen. De provincie betrekt de bewoners van het gebied bij de verkenning.

Gelderland werkt op dit moment aan specifiek beleid voor klimaatadaptatie – het anticiperen op klimaatverandering. Via een 'stresstest' brengen we de kwetsbaarheden in kaart. Op basis van de uitkomsten stellen we per regio een strategie op en we bekijken wat dat concreet voor het landschap betekent.

Zo maken we de transformatie van het landschap als gevolg van klimaatadaptatie bespreekbaar en komen de aanknopingspunten in beeld voor het te voeren omgevingsbeleid. Kan klimaatadaptatie bijvoorbeeld worden gekoppeld aan andere opgaven? En hoe groot zijn de ruimtelijke en sociaal-culturele effecten?

G Landschap ruimte laten bieden aan een circulaire economie

Acties
Op dit moment lijken de landschappelijke effecten van de circulaire economie beperkt. Vanuit de Agenda Landschap houden wij de vinger aan de pols. Als er aanleiding voor is, kunnen we voor een aantal Gelderse gebieden verkennen wat de landschappelijke gevolgen zijn. De uitkomsten dragen bij aan het brede gesprek over circulaire economie en bieden handvatten voor een duurzaam omgevingsbeleid.

Een circulaire economie is gericht op het langer in de keten houden van grondstoffen en het zo veel mogelijk voorkomen van afval en schadelijke emissies naar bodem, water en lucht. In een circulaire economie zijn minder nieuwe grondstoffen nodig. Veelal is daardoor ook minder energie nodig, omdat het winnen van grondstoffen en het maken van producten veel energie vraagt.

Belangrijke doelen in de transitie naar een circulaire economie zijn minder milieudruk, het creëren van economische kansen en grondstoffenzekerheid (Planbureau Leefomgeving 2016).

Specifieke aandacht gaat uit naar een efficiënter omgaan met bestaande grondstoffen en het ontwikkelen en toepassen van nieuwe biobased grondstoffen. Levert de circulaire economie een geheel nieuw landschap op? Een vraag om samen met relevante partners op te pakken.

H De biodiversiteit versterken

Acties
Acties die voortvloeien uit het provinciale Ambitiedocument Natuur combineren wij waar mogelijk met de acties van de Agenda Landschap.

Het provinciale (ontwerp-)Ambitiedocument Natuur heeft de ambitie om de biodiversiteit te versterken. Dit wordt uitgewerkt in vier ambities:

Vlinder in het gras

Ambitie 1: mensen dichter bij de natuur brengen
Ambitie 2: natuurinclusief werken is de norm
Ambitie 3: natuur en klimaat logische partners
Ambitie 4: meer variatie in planten en dieren genereren (biodiversiteit)

Deze ambities overlappen voor een deel met die van de Agenda Landschap. Het ligt dan ook voor de hand om waar mogelijk samen op te trekken. Het is van belang dat het versterken van de biodiversiteit gebeurt met aandacht voor landschappelijke en cultuurhistorische karakteristieken. Vanuit de Agenda Landschap zullen we hieraan bijdragen.

I Erven verdienen blijvende aandacht

Acties
We willen een nieuwe impuls geven aan het benutten en herinrichten van erven bij (deels) vrijkomende agrarische bebouwing. Dit vraagt om een gebiedsgerichte benadering.

De vrijkomende agrarische bebouwing in met name Oost-Gelderland en de Gelderse Vallei leidt tot leegstand van erven, verwaarlozing van vastgoed en verkrotting. Dat doet het beeld van een vitaal landelijk gebied bepaald geen goed. Dit proces is al jaren gaande.

Lege stallen

In Gelderland zijn goede ervaringen opgedaan met het ervenconsulentschap. Via gesprekken aan de keukentafel adviseerde een landschapsarchitect een stoppende boer over het omvormen van het boerenerf. Samen bekeken zij voor welke nieuwe bestemming het erf eventueel geschikt zou zijn. Daar kunnen we bij aansluiten. Ook kunnen we goede voorbeelden verzamelen van geslaagde erftransformaties in Gelderland en daarbuiten.

J Een uitstekend vestigingsklimaat met landschappelijke kwaliteit (door)ontwikkelen

Acties
In overleg met de gemeenten laat de provincie een ontwerpstudie maken voor het gebied rondom Ede-Wageningen. Hier vinden allerlei ontwikkelingen plaats, zoals stadsontwikkeling, stoppende boeren in het Binnenveld en natuurontwikkeling. Aan de hand van de een ontwerpstudie stimuleren we de betrokken overheden om de landschappelijke kwaliteiten van het gebied verder te versterken.

We ontwikkelen het vestigingsklimaat in Gelderland met oog voor goed wonen, werken en leven. Het gaat dus zowel om de kwaliteit van de regionale economie als die van de woon- en leefomgeving. De kwaliteit van de regio's kunnen we verder versterken door de beste plekken te kiezen voor wonen, werken en winkelen, door (bestaand) bebouwd gebied te transformeren, de arbeidsmarkt en ondernemers te faciliteren en innovatie te stimuleren. Dit hele pakket van aandachtspunten heeft zowel ruimtelijke als landschappelijke consequenties.

Woonwijk in het groen

Pilot landschap en vestigingsklimaat
Voor het gebied Ede-Wageningen starten we een pilot starten om te bezien hoe landschap en vestigingsklimaat zich tot elkaar kunnen verhouden en wat ze voor elkaar kunnen betekenen. Een goede landschappelijke kwaliteit is immers een belangrijke vestigingsvoorwaarde voor de FoodValley als internationaal concurrerende regio. Na een succesvolle pilot kan dat ook voor andere gebieden onderzocht worden.

K Stads- en dorpsranden zien als een uitdagende ontwerpopgave

Acties
De provincie stelt voor om het thema van de stads- en dorpsranden in werkateliers met bewoners aan de orde te stellen. Leggen maatregelen in verband met de klimaatadaptatie een nieuwe ruimteclaim op de stadsrandgebieden? En welke kansen biedt dit voor de biodiversiteit?

De uitbreiding van middelgrote steden en dorpen heeft de laatste decennia nauwelijks een landschappelijke aanvulling gekend. Eigenlijk is alleen in Park Lingezegen, het uitloopgebied tussen Arnhem en Nijmegen, planmatig geïnvesteerd in de kwaliteit van het landschap. In overig Gelderland laten de randen van de bebouwde kommen en de aansluitingen op het netwerk van wegen en paden te wensen over.

De rommelige aanblik van een bedrijventerrein

In gesprek met burgers
Het onderwerp van de stads- en dorpsranden staat dicht bij de bewoners. Het leent zich er dan ook bij uitstek voor om in nauwe samenwerking met de burgers van de dorpen en steden te bespreken. Toegankelijkheid van het landschap is daarbij een van de thema's. Er liggen diverse adviezen en studies van anderen die voor input kunnen zorgen, onder andere van de Gelderse Provinciale Raad voor Omgevingsbeleid en de provincie Utrecht.

4.3 Spoor 3: Het huidige landschapsbeleid actueel maken

Spoor 3 bevat de volgende acties:
- L De succes- en faalfactoren van het huidige landschapsbeleid inzichtelijk maken
- M Nieuwe koersen voor de subsidieregeling uitzetten
- N De Nationale Landschappen van Gelderland herpositioneren
- O Zorgdragen voor een goede bereikbaarheid in een landschappelijke context
- P Landschap meenemen in de nieuwe gemeentelijke instrumenten van de Omgevingswet
- Q Via de Agenda Landschap bijdragen aan de doorontwikkeling van de Omgevingsvisie Gelderland

L De succes- en faalfactoren van het huidige landschapsbeleid inzichtelijk maken

Acties
In een quick-scan zetten we het Gelders landschapsbeleid kort en bondig uiteen. We inventariseren hoe de provincie, de gemeenten en adviseurs omgaan met de kernkwaliteiten bij (macro-, meso- en micro-) planologische interventies. Dat bepaalt welke aanvullende acties nodig zijn.

Een quick scan helpt bij de communicatie over en de inzet voor het landschap van Gelderland. Daarnaast kijken we naar landschappelijke resultaten in een aantal gebieden en naar projecten van gebiedsontwikkeling waar we als provincie nauw bij betrokken zijn of zelfs de regie over voeren. Zoals Ruimte-voor-de-Riviertrajecten, de groenblauwe natuurontwikkeling, Park Lingezegen, Waalweelde en Veluwe-op-1. Wat zijn de sleutelfactoren voor succes? En wat zijn de leerpunten voor een eventueel vervolg?

Verder zijn we benieuwd of het 'ja, mits'-beleid, waarbij initiatieven mogelijk zijn onder voorwaarde van het toevoegen van ruimtelijke kwaliteit, werkt. En hoe zit dat precies: kunnen we toe met intercollegiale toetsing? Of zijn daar

rekenmodellen, procesprotocollen of inhoudelijke handreikingen (zoals goede voorbeelden) voor nodig? Moet dit juridisch verankerd worden via compensatiepoules, vereveningsclausules of plussenarrangementen? We gaan het uitzoeken.

M Nieuwe koersen voor de subsidieregeling uitzetten

Acties
In 2017 is de subsidieregeling voor landschap geëvalueerd. Begin 2018 past de provincie de regeling op basis van de Agenda Landschap en het Ambitiedocument Natuur aan.

Door subsidies te verlenen draagt de provincie bij aan het in stand houden van het landschap. De subsidies zijn de afgelopen jaren verstrekt aan terreinbeheerders, agrarische samenwerkingsverbanden, vrijwilligersorganisaties en particulieren die het landschap beheren en onderhouden.

Het subsidiebeleid is in beweging. Onder andere omdat de overheid zich in het algemeen bezint op haar prioriteiten en omdat de nieuwe Omgevingswet stimuleert dat we vroeg in de planprocessen met partners in contact treden. Een evaluatie van de subsidieregeling voor landschapsbeheer moet uitwijzen welke richting we inslaan bij de provinciale financiële ondersteuning van het landschap.

N De Nationale Landschappen van Gelderland herpositioneren

Acties
De provincie neemt het voortouw om de nationale landschappen opnieuw te positioneren of anderszins te herijken.

Met zeven van de twintig nationale landschappen is Gelderland objectief de mooiste provincie van Nederland. Deze zeven karakteristieke gebieden zijn de parels in onze provincie en we blijven ze koesteren.

In het verleden werden de nationale landschappen vooral gebruikt als 'procesinstrument'. Dat wil zeggen voor communicatie, samenwerking en gebiedsmarketing. Dit aspect is in veel nationale landschappen verwaterd. Wat blijft is dat de kernkwaliteiten van de nationale landschappen met de eerste provinciale ruimtelijke verordening sinds 2011 een juridische status hebben gekregen.

Huis Aerdt in Nationaal Landschap Gelderse Poort

Nieuwe categorieën parken en landschappen
Inmiddels komen andere categorieën opzetten, zoals Nationale Parken van Wereldklasse, Werelderfgoedlandschappen, Provinciale Landschappen en GEO-parken. Dit roept verschillende vragen op, zoals:

- hoe verhouden de nationale landschappen zich tot deze nieuwe landschapsconcepten?
- dekken we de bijzondere Gelderse gebiedskwaliteiten voldoende af?
- moet de proceskant nieuw leven worden ingeblazen?
- worden de kernkwaliteiten gehanteerd of wat kan daarin verbeterd worden?
- zijn de kernkwaliteiten te hanteren voor de beoordeling en het bepalen van de locatie van de grote nieuwe ruimtelijke opgaven? Of is daar een ander kader voor nodig?

O Zorgdragen voor een goede bereikbaarheid in een landschappelijke context

Acties
We ontwikkelen een kader voor het auditen van het beheer en onderhoud van onder meer het landschap langs provinciale wegen. Afhankelijk van de functie van een weg kan de provincie keuzes voor bomenkap en herplant afwegen.

Als provincie hebben we de verantwoordelijkheid voor het beheer van een netwerk van provinciale wegen en fietspaden. Onderhoud vindt plaats via traject assetmanagement; alle trajecten komen eens in de negen jaar in aanmerking voor groot onderhoud en beheer. Bij het beoordelen van de trajecten kijkt de provincie vanuit haar rol als wegbeheerder per traject naar de landschappelijke inpassing.

Veiligheid staat voorop
Wat we bijvoorbeeld met bomen in de wegbermen doen bij onderhoud of reconstructie van een weg hangt sterk af van de functie van de weg. Bij drukke wegen staat veiligheid voorop. Hoe minder het belang van doorstroming van een weg geldt, hoe meer ruimte er is voor andere kwaliteiten van de weg, waaronder de bomen in de bermen. Bij de aanplant of herplant van bomen in wegbermen weegt de provincie te allen tijde de veiligheid van de weggebruikers mee.

Provinciale weg N322

Aansluiting zoeken
Per wegtraject stelt de wegbeheerder punten van aandacht voor het landschap op. Kleine oplossingen zijn vaak eenvoudig binnen het profiel van de weg (provinciaal eigendom) aan te brengen. Voor andere oplossingen moeten aparte afspraken gemaakt worden en bijbehorende budgetten beschikbaar gesteld. Denk bijvoorbeeld aan een groenere aansluiting op een woonwijk. Of de aansluiting op natuurgebieden in de omgeving, zoals Park De Hoge Veluwe of terreinen van Defensie. Dit gebeurt uiteraard in overleg met de betreffende gemeente of terreineigenaar.

Enkele voorbeelden van landschappelijke aandachtspunten bij wegen zijn:
- zicht houden op open structuren als heidevelden;
- haakse kruisingen van wegen of watergangen waar wenselijk markeren met beplanting;
- bermvegetatie aanbrengen om vliegroutes van bijzondere insecten of bijvoorbeeld vleermuizen te bevorderen;
- 'natuurlijk sturen' met landschapselementen om het rijgedrag (snelheid) van weggebruikers te beïnvloeden.

P Landschap meenemen in de nieuwe gemeentelijke instrumenten van de Omgevingswet

Acties
In elk van de drie Gelderse streken onderzoeken we voor een gemeente hoe het landschap als onderlegger en kader kan dienen voor een omgevingsvisie of -plan. Tijdens deze proeftuin bekijken we hoe we landschappelijke omgevingswaarden in de visie of het plan kunnen vastleggen. We delen onze kennis en ervaring tijdens enkele inspiratie-bijeenkomsten. We hopen zo gezamenlijk de term 'basiskwaliteit' meer invulling te geven.

De overheden staan op dit moment voor de taak om integrale omgevingsvisies en -plannen te maken. Zij zijn niet genegen om daarnaast aparte landschapsnota's op te stellen. Toch willen we een antwoord vinden op de vraag hoe landschap een goede onderlegger, een goed fundament kan zijn voor deze integrale visies en -plannen. Hoe neem je landschap als 'omgevingswaarde' mee? En hoe wordt het onderdeel van het richtinggevend kader?

Aansluiten bij bestaande studies en trajecten
Waar mogelijk sluiten we aan bij reeds bestaande studies en (regio)trajecten. De gemeente Bronckhorst heeft bijvoorbeeld een studie laten doen naar de operationele vertaling van de kernkwaliteiten van het Nationaal Landschap De Graafschap. In de Regio Rivierenland loopt een traject over landschap in de nieuwe omgevingsvisies. Zijn er voor een bepaald gebied geen studies of trajecten, dan nemen we het initiatief om via proeftuinen gezamenlijk naar goede landschappelijke onderleggers te zoeken. Mogelijk kunnen we hierin samen optrekken met acties uit het provinciale Ambitiedocument Natuur. Dat heeft de ambitie om de biodiversiteit in Gelderland te versterken.

Basiskwaliteit bepalen
In deze proeftuinen ligt ook de uitdaging om het concept 'basiskwaliteit' nader in te vullen. In de omgevingsvisie vragen we gemeenten namelijk zich daarvoor in te zetten. Door de basiskwaliteit goed helder te hebben, kan het een kader worden voor het omgevingsbeleid en gebiedsontwikkeling. De basiskwaliteit van een gebied is ook een belangrijk onderdeel voor het monitoren van de kwaliteit van het landschap.

Q Via de Agenda Landschap bijdragen aan de doorontwikkeling van de Omgevingsvisie Gelderland

Acties
In het traject van de Omgevingsvisie en -verordening wordt landschap en ruimtelijke kwaliteit passend meegenomen. Zie verder de acties onder spoor 2.

De nieuwe Omgevingsvisie zal zich vooral richten op de zogenaamde focusopgaven:
- duurzaamheid;
- bereikbaarheid;
- economie.

Bij duurzaamheid gaat het vooral om energietransitie, klimaatadaptatie, circulaire economie en biodiversiteit. Bereikbaarheid spreekt voor zich en bij economie draait het om het vestigingsklimaat. Wat er binnen deze focusopgaven gebeurt en gaat gebeuren, heeft snel invloed op de ruimtelijke kwaliteit. Omgekeerd is het Gelderse landschap een kernkwaliteit voor wonen en werken en daarmee een cruciale basis voor de focusopgaven. Deze kwaliteit moeten we koesteren en benutten voor ontwikkeling.

4.4 Spoor 4: Landschapssamenwerking in de steigers zetten

Spoor 4 bevat de volgende acties:
R Een Gelderse landschapsdialoog opstarten
S Een provinciaal landschapsobservatorium inrichten
T Overwegen om te starten met een provinciale kwaliteitskamer
U De volop in beweging zijnde landschappen van Gelderland vieren
V De betrokkenheid van mensen bij het landschap ontdekken en faciliteren
W Grondeigenaren meer bij het landschap betrekken

R Een Gelderse Landschapsdialoog opstarten

Acties
Om de zorg voor het landschap een gezamenlijke zorg te maken, starten we een Landschapsdialoog. In deze dialoog bepaalt de provincie samen met haar partners de inhoud van de jaarlijkse Agenda Landschap.

Het uitvoeren van de Agenda Landschap vraagt om een slagvaardige en vakkundige motor. Wij denken die te vinden in een op te starten Gelderse Landschapsdialoog. In deze dialoog beraden we ons met onze partners op de staat van het Gelderse landschap. De dialoog functioneert als een soort geweten en houdt de vinger aan de pols wat betreft de uitvoering van de Agenda Landschap. Zij doet voorstellen voor aanpassing van de Agenda, maar is geen toetsings- of adviesorgaan voor concrete initiatieven en projecten.

Deze dialoog zal periodiek spreken over de ambities van de Agenda Landschap en de te voeren acties. Het opstarten van een dergelijke dialoog is dus op zichzelf al een actie. We moeten daarbij nadenken over vragen als:
- wie gaan hieraan deelnemen?
- wat moeten zij in hun mars hebben?
- hoe vaak vindt dit plaats?
- wat zijn de resultaten?
- hoe gaat het te werk?

Deelnemers
Deelnemers aan de Gelderse Landschapsdialoog kunnen partijen zijn die gaan investeren in het landschap, maar ook onafhankelijke denkers en doeners. Deelnemen betekent aangesproken worden op de eigen verantwoordelijkheden.

Welke vorm kiezen we?
Verschillende vormen van dialoog zijn denkbaar: gesprekken, discussies, conferenties, congressen, vergaderingen, bijeenkomsten, werkgroepen, vakberaden, om maar een greep te doen. Wij denken dat diverse vormen op verschillende momenten en in diverse processen hun nut kunnen bewijzen, maar voor de uitvoering van de Agenda in zijn geheel lijkt een jaarlijks moment nuttig. Een moment waarbij we stilstaan bij de staat van het Gelderse landschap en de uitvoering van de Agenda Landschap, om op basis daarvan nieuwe lijnen uit te zetten binnen en buiten de provinciale organisatie. Door de Gelderse Landschapsdialoog ontstaat een actieve provinciale gemeenschap van belanghebbenden die kan agenderen en handelen.

S Een provinciaal landschapsobservatorium opstarten

Acties
De provincie beraadt zich op een landschapsobservatorium als nieuw instrument. Dit observatorium kan de landschappelijke kwaliteit systematisch monitoren. Het is eventueel samen met de provincie Overijssel op te zetten. De bewoners spelen een belangrijke rol in het verzamelen van gegevens.

Hoe bewaak je systematisch de landschappelijke ontwikkelingen en de landschappelijke kwaliteit? Wie zijn oor te luister legt, hoort allerlei stellingen dat de landschappelijke basiskwaliteit sluipend achteruit gaat. Die stellingen zijn moeilijk te verifiëren. Landelijk is een methodiek uitgewerkt voor de monitoring van landschap: een landschapsobservatorium. Dit is een plek waar gegevens over het landschap en de ontwikkelingen ervan kunnen worden verzameld. In Europa zijn recente initiatieven ontwikkeld om nationale en regionale observatoria in te richten. Daar kunnen we als provincie Gelderland bij aanhaken.

In samenwerking met bewoners
Bij een landschapsobservatorium staat de samenwerking met bewoners centraal. Daarmee vergroot je onder bewoners het gevoel van betrokkenheid bij het landschap. Het is ook een platform om de informatie, de kennis en de ervaringen van burgers te verzamelen, te ordenen en door te geven.

Vogelspotters

Zo'n observatorium stelt eens per vijf jaar een beeld samen over de afzonderlijke kernkwaliteiten van het landschap in Gelderland. Het gaat dan om kwalitatieve uitspraken op basis van een eenvoudige systematiek en heldere indicatoren. Bijvoorbeeld feitelijke informatie over de aanwezigheid van elementen, een waarderingscijfer en dergelijke. Meerjarige monitoring biedt een ijkpunt voor de discussie over de toestand van het landschap en de benodigde inzet voor het bereiken of handhaven van landschappelijke basiskwaliteiten. Het is kortom input voor de Gelderse Landschapsdialoog en voor evaluaties.

Monitoring, evaluatie en kennisdeling
Het Gelders landschapsobservatorium biedt naast slimme monitoring ook ruimte aan evaluatie, kennisdeling en interactie tussen professionals en betrokkenen. Het is de plek waar beheerorganisaties, lokale natuurwerkgroepen, erfgoedverenigingen, ontwerpersgemeenschappen, welstandorganisaties, universiteiten, digitale platforms en overheden elkaar ontmoeten.

We kunnen overwegen om een dergelijk landschapsobservatorium samen met de provincie Overijssel op te zetten. (De provincie Overijssel heeft het landschapsobservatorium als actie opgenomen in haar Koersdocument 'Natuur voor elkaar'(2017); de formulering van deze actie is grotendeels uit dit document overgenomen.)

T Overwegen om te starten met een provinciale kwaliteitskamer

Acties
De provincie zoekt naar een manier waarop ze landschappelijke of ruimtelijke kwaliteiten kan borgen. De oplossing is mogelijk een kwaliteitskamer. Die kan adviseren en inspiratie bieden.

Ruimtelijke investeringen, gebiedsontwikkeling, omgevingsbeleid... ze vertonen meer en meer kenmerken van een gezelschapsspel met complexe spelregels en ongewisse uitkomsten. Veel verschillende belanghebbenden mengen zich met belangstellenden en weinigen letten nog op de kwaliteit van het resultaat.

Ruimtelijke kwaliteitsborging
Om te voorkomen dat het nieuwe landschap een optelsom wordt van deelbelangen en van besluitvorming die vooral wordt beïnvloed door de korte termijn is een vorm van landschappelijke of ruimtelijke kwaliteitsborging nodig. Daarbij streven we naar een werkwijze die aansluit bij de verdeling van landschappelijke verantwoordelijkheden, de grote ruimtelijke opgaven en de bezorgdheden in de samenleving.

Geen toetsingsorgaan
Een kwaliteitskamer die zich nadrukkelijk richt op ontwerpgerichte oplossingen en strategische processen zou de oplossing kunnen zijn. Ze zorgt voor creativiteit en continuïteit en kan met raad bijstaan, maar is geen toetsingsorgaan. In onze ogen functioneert zo'n kamer als een soort vakgroep of 'Community of Practice' (CoP) ruimtelijke kwaliteit, die intern alle provinciale programma's ondersteunt, maar ook externe partners bijstaat bij de uitvoering van de Agenda Landschap.

Diverse opties staan open als het gaat om invulling en werking van een kwaliteitskamer. Louter intern gericht of ook extern bemenst? Intensief betrokken met raad en daad of juist licht aangehaakt? Eenvoudige advisering of ondersteunen met inspirerende kwaliteitsimpulsen? Het is in ieder geval belangrijk om de kwaliteitskamer goed te verbinden met de landschapsdialoog en het eventueel in te stellen landschapsobservatorium.

u De volop in beweging zijnde landschappen van Gelderland vieren

Acties
De 7e editie van de Gelderse prijs voor ruimtelijke kwaliteit 2018 krijgt als thema mee: landschap nieuwe stijl – toen, nu en straks.

Met deze editie van de Gelderse prijs voor ruimtelijke kwaliteit brengen we het landschap van Gelderland als resultaat van meestal langlopende transformaties in beeld. Niet alleen in ónze tijd verandert het landschap. Dat was vroeger ook aan de orde. En in de toekomst zal het niet anders zijn. De Gelderse prijs verzamelt goede en inspirerende voorbeelden. Een vakjury en publieksjury bepalen winnaars met oog voor 'nieuwe stijl' in Gelderland. Een manifestatie en een boek maken deel uit van deze actie.

v De betrokkenheid van mensen bij het landschap ontdekken en faciliteren

Acties
Samen met betrokken partijen brengen we in beeld hoe vrijwilligers gefaciliteerd kunnen worden bij de uitvoering van hun werk. En wat de rol van bewoners is of kan zijn bij het uitvoeren van bepaalde taken.

Als we de verbinding tussen mens en landschap stimuleren, nemen mensen naar verwachting meer verantwoordelijkheid voor het landschap. Die verbinding uit zich op diverse terreinen. Bij sport en recreatie brengt het bijvoorbeeld een gevoel van welzijn. Bij voedsel en zorg een gevoel van gezondheid en bij natuurbeleving en -beheer een gevoel van duurzaamheid en gemeenschapszin. In allerlei coalities, leernetwerken en projecten kunnen we kansen verzilveren om deze verbindingen tussen mens en landschap handen en voeten te geven. Toegankelijkheid en beleefbaarheid van het landschap zijn in dit verband belangrijk. In de praktijk bepalen we steeds in welke rol de bewoners betrokken worden: informeren, meepraten, meebeslissen of meedoen.

Vrijwilligers
Vrijwilligers zijn belangrijk voor de zorg voor natuur en landschap. Er zijn volgens het koersdocument 'Natuur voor Elkaar' van de provincie Overijssel drie categorieën:
- tellers; mensen die informatie over de natuur of het landschap verzamelen;
- vertellers; gastheren en -vrouwen, gidsen;
- herstellers; mensen die natuur- en landschapsbeheer uitvoeren.

Vrijwilligers werken met hart en ziel in het landschap, Zij zetten zich belangeloos in en vormen daarmee een krachtige motor voor de samenleving. Vrijwilligers hebben binding met een onderwerp/gebied. Daar willen zij zich voor inzetten.
Het belang van vrijwilligers voor landschapsbeheer wordt steeds groter. In de gemeente Overbetuwe bijvoorbeeld zijn maar liefst 225 vrijwilligers actief in het landschap.

Vrijwilligers aan het werk

Zij hebben wel faciliteiten nodig om hun werk te kunnen doen. Dan gaat het ook om: makelen, ondersteunen, stimuleren, waarderen en continueren. In Gelderland zijn meerdere (groene) organisaties actief die eigen vrijwilligers hebben of vrijwilligers ondersteunen. Deze organisaties faciliteren de vrijwilligers op meerdere manieren. Continuïteit van deze ondersteuning is en blijft nodig. Ook kan samen met deze organisaties gekeken worden hoe meer mensen actief kunnen zijn en hoe zij op meerdere manieren betrokken kunnen worden.

w Grondeigenaren meer bij het landschap betrekken

Acties
In een bepaald proefgebied proberen we vraag en aanbod op het vlak van beheer en aanleg van nieuwe landschapselementen bij elkaar te brengen. Wat vragen eigenaren en wat kunnen omwonenden of organisaties bieden? Een gebiedsgerichte coördinatie lijkt mogelijkheden te bieden.

Het landschap is van iedereen, maar in eerste instantie van de juridische eigenaren van de grond. Landschapsgerichte acties kunnen niet zonder betrokkenheid van de grondeigenaren, zoals de agrariërs, maar ook grotere grondeigenaren en verpachters als Prorail, Rijkswaterstaat en terreinbeherende organisaties. Het is van belang om de relaties met hen niet te veronachtzamen.

Bijlage: Het huidige landschapsbeleid en -instrumentarium

De Agenda Landschap is gebaseerd op en borduurt voort op het landschapsbeleid en de instrumenten die er al zijn, zoals dat verwoord staat in de provinciale Omgevingsvisie. In deze bijlage vindt u een beknopt overzicht.

De Provinciale omgevingsvisie en -verordening bevatten beleid dat is gebaseerd op gebiedsgerichte beleidscategorieën. Het onderscheidt onder meer:

- de zeven nationale landschappen: Winterswijk, Veluwe, Polder Arkemheen, Gelderse Poort, Graafschap, Rivierengebied, Nieuwe Hollandse Waterlinie;
- waardevol open gebied;
- het Gelders Natuurnetwerk;
- een groene ontwikkelingszone.

Voor deze beleidscategorieën zijn per onderscheiden gebieden kernkwaliteiten benoemd waar rekening mee gehouden moet worden bij verdere ruimtelijke ontwikkelingen.

Een beknopt overzicht van het landschapsbeleid en de belangrijkste instrumenten

A Eveneens in de provinciale omgevingsvisie: overal in Gelderland streven we naar een basiskwaliteit van het landschap. Deze verantwoordelijkheid is ondergebracht bij gemeenten;

B Een gebiedenatlas (onder constructie) zal als inspiratie-instrument gebiedsgericht handreikingen doen hoe om te gaan met de kwaliteit van de leefomgeving;

C Een provinciaal ambtelijk adviesteam Ruimte helpt initiatiefnemers en gemeenten in hun zoektocht naar een passende ruimtelijke en landschappelijke inpassing van initiatieven, vooral wanneer deze groene belangen raken;

D Ruimtelijke inpassing in gebiedsontwikkelingsprojecten, zoals rivierverruiming, dijkverleggingen, het deltaprogramma;

E Landschappelijke inpassing van periodiek onderhoud aan provinciale wegen; voor alle trajecten is een ‘landschapsplan inpassing provinciale wegen’ opgesteld met analyses, aandachtspunten en adviezen;

F Vanuit het programma Cultuur en Erfgoed verstrekt de provincie kennis en advies over erfgoed in het cultuurlandschap. In het bijzonder wanneer er sprake is van waarden die zijn beschermd onder de Erfgoedwet zoals Werelderfgoed, archeologische monumenten, historische buitenplaatsen, beschermde dorpsgezichten en molenbiotopen. Via het programma verstrekt de provincie subsidies voor objecten en ensembles die op grond van de Erfgoedwet de status van rijksmonument hebben of die op grond van gemeentelijke verordeningen de status van gemeentelijk monument hebben.

G Vanuit het programma Natuur en Landschap ondersteunt de provincie initiatiefnemers die nieuwe natuur realiseren. Bij de aanleg van nieuwe natuur hoort een goede landschappelijke inpassing;

H Bos- en natuureigenaren krijgen financiële ondersteuning bij het beheer en onderhoud van bos en natuur waar landschap onderdeel van uitmaakt;

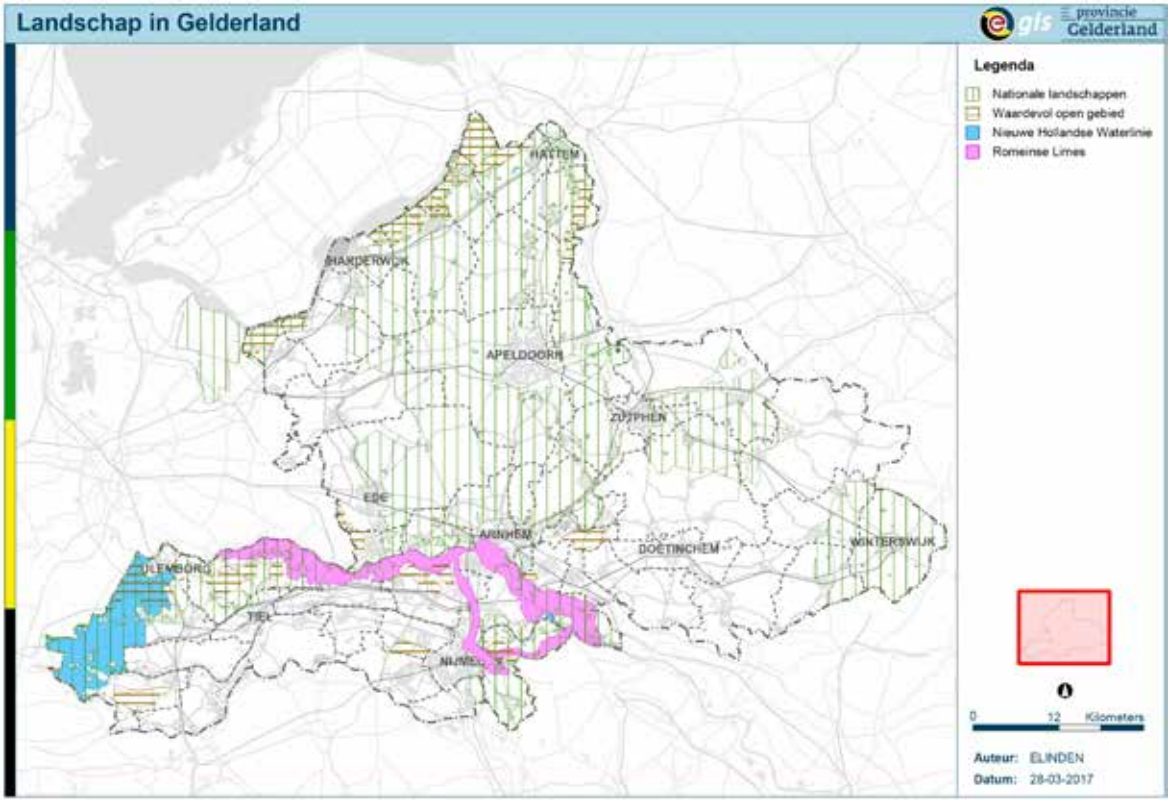
I Collectieven voor agrarisch natuur en landschapsbeheer krijgen financiële ondersteuning bij het beheer en onderhoud van agrarisch natuur- en landschapsbeheer;

J IVN en Landschapsbeheer Gelderland krijgen financiële ondersteuning zodat de betrokkenheid van burgers bij het landschap wordt vergroot;

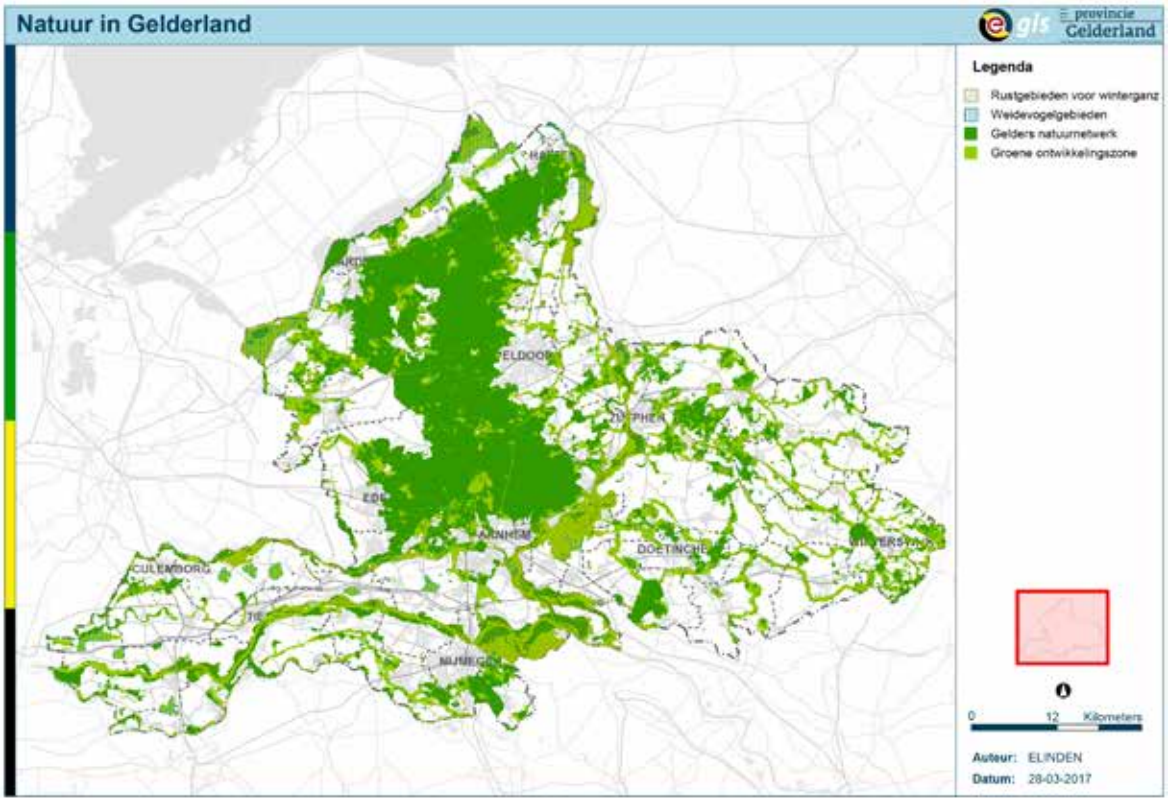
K Gemeenten en landgoedeigenaren krijgen financiële ondersteuning om landschap te herstellen en in beperkte mate te onderhouden;

L Onder Forum Gelderland is een specifiek dialoogplatform natuur en landschap gestart;

M Eenmaal in de twee jaar reiken GS de Gelderse prijs voor ruimtelijke kwaliteit uit; we vragen om mooie voorbeelden van ruimtelijke kwaliteit in te dienen. In de meeste gevallen gaat het ook om landschap.

De Gelderse nationale landschappen (groen gearceerd); erfgoedstructuren (NHW blauw, Limes rose) en waardevolle open gebieden (bruin gestreept).

Het Gelders Natuurnetwerk (GNN) (donkergroen) en de Groene Ontwikkelzone (GO) (lichtgroen).

Provincie Gelderland
Markt 11
6811 CG Arnhem
Postbus 9090
6800 GX Arnhem
026 359 99 99
provincieloket@gelderland.nl
www.gelderland.nl

17151009